

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXV

Уређивачки одбор:

*др Ирена Грицкат, др Милка Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Катичић, Блаже
Конески, др Тине Логар, др Александар Младеновић, др Асим Пецо,
др Митар Пешикан, др Живојин Станојчић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1979

O ASPEKTU VRŠENJA, IZVRŠENOSTI GLAGOLSKE RADNJE DOPUNSKIH PREDIKATA OBILJEŽENIH VRŠIOCEM UPRAVNOG GLAGOLA

U ovom radu razmatrat će se neki aspekti implikacije izvršenosti glagolske radnje sa osvrtom na izvjestan skup glagola koji se javljaju sa rečeničnom dopunom tipa *Nastavio je da pjeva, Uspio je da uhvati voz* i sl., koji će se uslovno nazvati modalnim.¹ Kao što se vidi ti glagoli u funkciji upravnih predikata imaju dopunu u vidu komplementizatora *da* i prezenta zavisnog glagola čiji je subjekt identičan sa subjektom te upravne, više predikacije.² Ta se identičnost iskazuje obilježenošću oba glagola istim licem i brojem, kao i mogućnošću da se — u principu — u poziciji zavisne rečenice javi (odnosno na njeno mjesto supstituirajući) infinitiv³. Te morfološko-sintaksičke osobine koje ovi glagoli kao upravni predikati nameću svojim dopunama ujedno su i njihova osnovna mogućnost kad se javljaju u ovoj upotrebi⁴. Drukčije sintaksičko ponašanje jedne druge grupe glagola koji iako zahtijevaju rečeničnu dopunu ne postavljaju te uslove identičnosti za dva subjekta (up. *Znao je da je došla*) pokazat će da se radi i o drugim implikacijama u pogledu izvršenosti radnje dopunske predikacije; pripadnost na primjer glagola *sjetiti se* i jednoj i drugoj grupi može to ilustrirati: (a) *Sjetio se da kupi||kupiti novine*; (b) *Sjetio se da je (već) kupio||da je Mara kupila || da će Mara kupiti novine* i sl. U primjerima (b) drukčije značenje glagola *sjetiti se* obilježeno je formalnim odstupanjem od navedenih uslova identičnosti — zavisni glagol može imati različit subjekt, kao i oblik i značenje perfekta odnosno futura. Karakteristično je za ove primjere, osim verzije sa futurumom, da postoji izvršenost glagolske radnje, glagol *sjetiti se* u oba je slučaja faktivan.⁵

¹ Kao modalni glagoli u našoj gramatičkoj literaturi poznati su *smjeti, moći, morati* i dr. koji se ovdje neće spominjati.

² O *nemobilnom prezentu* u zavisnim dopunskim strukturama uz razne semantičke klase glagola v. M. Ivić, *O upotrebi glagolskih vremena u zavisnoj rečenici: prezent u rečenici s veznikom da*, Zbornik za filologiju i lingvistiku XIII/I, 1970, 43—54.

³ Infinitiv kao varijantna verzija zavisne rečenice opširno je obrađen uz razne druge aspekte upotrebe u M. Ivić, *Problematika srpskohrvatskog infinitiva*, Zbornik za filologiju i lingvistiku XV/2, 1972, 115—138.

⁴ Treba napomenuti da građa za Rečnik SANU i Rječnik Matice srpske i Matice hrvatske, kao i obrađeni glagoli u oba rječnika, osobito u mnogo opširnijem Rečniku SANU pokazuju i druge mogućnosti u odnosu na vrste dopuna za neke od glagola u pitanju, bilo u istom značenju: *Nastavio je svoj rad na novom romanu, Odbio je ponudu*, bilo kad imaju nešto različito značenje: *Uspio je u životu*.

⁵ O faktivnosti i srodnim teoretskim pojmovima v. M. Ivić, *Teorijsko-metodološki problemi slovenske sintakse vezani za koncept „faktivnosti“*, Južnoslovenski filolog XXXIII, 1977, str. 1—16.

Pojam faktivnosti obično se povezuje sa pojmovima presupozicije i implikacije, a kako su ti pojmovi u direktnoj vezi sa problemom izvršenosti glagolske radnje, ovdje će se ukratko iznijeti neki njihovi aspekti. John Lyons razmatra faktivnost u okviru *epistemičkog* modaliteta⁶. Termin epistemički (deriviran poput epistemologije od grčkog *znanje, saznanje*) preuzet je iz epistemičke logike koja se bavi logičkom strukturom izjavnih rečenica kojima se tvrdi ili implicira da je neka propozicija (tj. semantički sadržaj, semantička struktura neke rečenice) poznata kao istinita, odnosno da se vjeruje u njenu istinitost. Sa lingvističkog gledišta zanimljivo je da se, između ostalog, utvrde okolnosti u odnosu na upotrebu glagola tipa *znati, vjerovati* ili *zamišljati*, kojima se iskazuju različiti stavovi prema sadržaju dopunskih rečenica. Tako na primjer i *Ivan zna da pada kiša* i *Ivan žali što pada kiša* implicira da je Ivan uvjeren u istinitost propozicije *pada kiša*, dok je u slučaju *Ivan misli|| vjeruje da pada kiša* uvjerenost u istinitost dopunske propozicije nižeg stepena, sigurnost u odnosu na stvarnost, na činjeničko stanje mala. I onaj koji kaže *Čudno je|| Žaloso je što pada kiša* također smatra sigurnom, odnosno uzimlje kao činjenicu istinitost propozicije iskazane zavisnom, uklopljenom predikacijom, tj. poput glagola *znati, žaliti* itd. i izrazi kao *čudno je, divno je* predstavljaju faktivne predikatore. Njihovim se negiranjem stav prema istinitosti, činjeničnosti dopunske rečenice ne mijenja, u rečenicama *Nije čudno|| žaloso što pada kiša* također se podrazumijeva da kiša pada. Faktivnost je noviji pojam u lingvistici i na ovom mjestu nije cilj da se posebno tretira, međutim, kao što je spomenuto, u vezi je sa nekim pitanjima koja će se dalje razmatrati, tako da je potrebno bar kratko se zadržati na nekim vidovima tog problema.

Gore je naveden primjer *Ivan misli||vjeruje da pada kiša*, uz napomenu da govornik smatra da je stav subjekta glavne rečenice prema istinitosti dopunske propozicije u izvjesnom smislu neodređen, nesiguran. Uz *misli* i *vjerovati* sličan stav izražavaju i *pretpostavljati* i *nadati se* — pravo stanje stvari onoga što se iznosi dopunskom predikacijom nije sasvim izvjesno, subjekt se u potpunosti ne obavezuje na činjeničnost iznesenoga. — Ovaj mali skup glagola spada među *nefaktivne* glagole.

Takvi nefaktivni glagoli imaju i jednu zajedničku osobinu u odnosu na ponašanje prema negaciji. Ako promatramo slijedeća dva skupa rečenica

prema

<i>Ivan</i>	$\left\{ \begin{array}{l} \text{misli} \\ \text{vjeruje} \\ \text{pretpostavlja} \end{array} \right\}$	da ne pada kiša		<i>Ivan ne</i>	$\left\{ \begin{array}{l} \text{misli} \\ \text{vjeruje} \\ \text{pretpostavlja} \end{array} \right\}$	da pada kiša
-------------	--	-----------------	--	----------------	--	--------------

uz napomenu da se za negiranost glavne rečenice u drugom skupu kaže da predstavlja premještenu ili podignutu negaciju, preuzetu iz zavisne ili uklopljene predikacije (up. prvi skup), može se reći da su rečenice sa odgovarajućim

⁶ John Lyons, *Semantics* 2, Cambridge University Press 1977, str. 793.

glagolom u prvom i drugom skupu u izvjesnoj mjeri sinonimične⁷. Kako negacija, međutim, predstavlja složen problem, potrebno je iznijeti da osobito u odnosu na širi kontekst postoje razne mogućnosti. Tako, recimo, iako rečenica *Ivan misli da ne pada kiša* uključuje u izvjesnom smislu značenje *Ivan ne misli da pada kiša*, proširenje konteksta dodavanjem, na primjer, nekog faktivnog glagola dozvoljeno je samo u slučaju premještene negacije: *Ivan ne misli||nije da misli da pada kiša, on to zna*, ali **Ivan misli da ne pada kiša, on to zna*⁸. Kombinacija sa dodatkom *iako baš pada* moguća je u oba slučaja:

Ivan misli da ne pada kiša, iako baš pada
Ivan ne misli da pada kiša, iako baš pada,

kao i slijedeće proširenje:

Ivan misli da ne pada kiša, a i ne pada
Ivan ne misli da pada kiša, a i ne pada.

To što dodatak sa *iako* pobija, a dodatak sa *a i ne* potvrđuje od strane govornika tačnost stava subjekta prema nekom činjeničkom stanju upravo i pokazuje neodređenost tog stava.

Treći skup čine negativno-faktivni ili kontrafaktivni glagoli kao *zamišljati*, *sanjati* i *maštati*. Značenje, naime, rečenica *Ivan mašta||sanja||zamišlja da je šef*, *Ivan mašta||sanja||zamišlja da pada kiša* takvo je da implicira neistinitost uklopljene predikacije. Negiranjem bilo zavisne, bilo upravne predikacije opet se dobiva suprotno značenje, rečenice *Ivan mašta da nije šef* i *Ivan ne zamišlja da pada kiša* impliciraju *Ivan je šef* i *kiša pada*. Treba napomenuti da se sve ovo odnosi na neku situaciju u kojoj govornik iznosi direktan odnos subjekta upravne predikacije prema neposrednoj stvarnosti, kada se iskaz može proširiti, na primjer, i na slijedeći način: *Mašta da ne pada kiša*,

⁷ U okvirima transformacione gramatike to premještanje negacije u raznim tipovima složene predikacije analizira se primjenom određenih transformacionih pravila. Njih razni autori različito nazivaju: ili izvlačenje (engleski *extraction*), ili podizanje (engleski *raising*) ili premještanje (engleski *transportation*) negacije iz uklopljene rečenice u glavnu. Slijedeći primjeri preuzeti su uz odgovarajući prevod iz D. Terence Langendoen, *Pre-supposition and assertion in semantic analysis*, Semantics, ed. by D. D. Steinberg, L. A. Jakobovits, Cambridge University Press 1971 (1974), str. 341—344, na str. 343. Up.: *Ivan je konobar koji ne počinje da vas vrijeđa čim sjednete* prema *Ivan nije konobar koji počinje da vas vrijeđa čim sjednete*. Autor smatra da su ove rečenice sinonimične isto kao i slijedeći par rečenica od kojih se ponovo druga dobija primjenom gore pomenutog transformacionog pravila za podizanje negacije: *Matija izgleda ne cijeni Markov smisao za šalu* prema *Ne izgleda da Matija cijeni Markov smisao za šalu*.

⁸ Ovdje je u pitanju referencija zamjenice *to* kao i semantički sastav leksema *misлити* i *znati*; detaljno formalno obrazloženje problema zahtijevalo bi pored ostalog i da se prethodno utvrde semantičke komponente na koje se ti glagoli razlažu. Osim toga, u pitanju je naglašenost u verziji *Ivan ne misli da pada kiša, on to zna* — u govoru bi *ne misli* i *zna* bili prozodijski obilježeni jačim, središnjim naglaskom, tačnije rečeno — ovaj vid negacije predstavlja pobijanje, opovrgavanje (engleski *denial*), zato je gore i navedena u razgovoru vjerovatnija varijanta . . . *nije da misli . . . on to zna*.

O raznim „čitanjima” rečenica sa negacijom koja se mogu predvidjeti prema strukturi rečenice, pošto se „grubo rečeno svaki glavni konstituent rečenice može negirati” v. Paul Kiparsky and Carol Kiparsky, *Fact*, Semantics, ed. by D. D. Steinberg and L. A. Jakobovits, Cambridge University Press 1971, str. 345—369, na str. 352—3.

iako, nažalost, lijeva kao iz kabla i Ne mašta da pada kiša jer, nažalost, lijeva kao iz kabla. (Zapažaju se različiti veznici — *iako* u proširenju poslije negirane zavisne, *jer* poslije negirane upravne rečenice.)

Spomenuto je da glagol *znati* kao faktivni predikator uspostavlja odnos istinitosti prema dopunskoj propoziciji i da se njegovim negiranjem taj odnos ne mijenja: *Ivan zna da je Mara došla* i *Ivan ne zna da je Mara došla* — u oba slučaja implicira se kao činjenica *Mara je došla*⁹. Negiranjem zavisnog glagola: *Ivan zna da Mara nije došla* samo se označava drukčije činjeničko stanje, dok „prenošenje” negacije iz zavisne u glavnu, za razliku od slučajeva sa nefaktivnim i kontrafaktivnim glagolima, ovdje dovodi do promjene u značenju: *Ivan zna da Mara nije došla (Mara nije došla)* prema *Ivan ne zna da je Mara došla (Mara je došla)*.

Može se ukratko rezimirati ponašanje ova tri skupa glagola u odnosu na njihove implikacije kako u pozitivnom značenju, tako i u dvije kombinacije sa negacijom. (Znak ⊃ ima značenje *implicira*.)

Up.:

Faktivni glagol *znati*

Ivka zna da sunce sije ⊃ *sunce sije*

Ivka zna da sunce ne sije ⊃ *sunce ne sije*

Ivka ne zna da sunce sije ⊃ *sunce sije*

Treba napomenuti da treći primjer važi u kontekstu kad govornik komentira neku situaciju kao što je npr.: *Sjedi u mračnoj sobi pa ne zna da sunce sije*. Proširenje iskaza dodatkom koji znači suprotno ne dolazi u obzir pod normalnim okolnostima: **Ivka zna da sunce sije, iako je oblačno*.

Nefaktivni glagol *misli*

Ivka misli da sunce sije ⊃ *sunce možda sije a možda ne sije*

Ivka misli da sunce ne sije ⊃ *sunce možda sije a možda ne sije*

Ivka ne misli da sunce sije ⊃ *sunce možda sije a možda ne sije*

Već se vidjelo da se ovakvi navodi lako pobijaju ako ih proširimo nekim dodatkom suprotnog značenja: *Ivka misli da sije sunce, iako je oblačno*.

Kontrafaktivni glagol *maštati*

Ivka mašta da sunce sije ⊃ *sunce ne sije*

Ivka mašta da sunce ne sije ⊃ *sunce sije*

Ivka ne mašta da sunce sije ⊃ *sunce sije*

Ovdje se može primijetiti da su tri spomenuta kontrafaktivna glagola *maštati*, *zamišljati* i *sanjati* emotivno obojena i da obično postoji izvjesno priželjkivanje sa strane njihovog subjekta u odnosu na postojanje onog što se iznosi dopunskom predikacijom. Zato može biti ponešto neobično gornje

⁹ Može se još spomenuti da, kada je u pitanju negacija, postoje i druge mogućnosti. Tako na primjer nepoznavanje činjenica govornik može izreći uvođenjem zavisne rečenice vezničkim spojem *da li*: *Ne znam da li je Mara došla*, gdje postoji značenje disjunkcije, otvorene su dvije mogućnosti: *Mara je došla* i *Mara nije došla*.

Ivka mašta da sunce ne sije, osim, na primjer, za vrijeme suše, sa mogućim dodatkom *već pljušti željno očekivana kiša*; rečenica se može proširiti i uz pobijanje dopunske predikacije: *Ivka mašta da sunce ne sije, ali ono žari i kiše nema*.

Ako se mjesto faktivnog glagola *znati* uvrsti isto tako faktivni *žaliti*, up.:

Ivan žali što je Mara došla ⊃ *Mara je došla*

Ivan žali što Mara nije došla ⊃ *Mara nije došla*

Ivan ne žali što je Mara došla ⊃ *Mara je došla*

vidimo da su implikacije iste kao u slučaju glagola *znati*. Međutim, emotivni stav koji se sadrži kao komponenta u značenju glagola *žaliti*, recimo 'osjećati žalost zbog nekog činjeničnog stanja', ili 'željeti da nešto bude suprotno od onog što jest' čini da stav subjekta, za razliku od prvog primjera gdje Marin dolazak nije po volji Ivanu, u slučajevima sa negacijom pokazuje bilo želju za pozitivnim ostvarenjem radnje, bilo zadovoljstvo zbog njene ostvarenosti.

Faktivnost glagola *žaliti* i *znati* (a pokazat će se da je isti slučaj i sa *sjetiti se* i *zaboraviti* u jednom vidu njihove upotrebe), tj. spomenuti odnos istinitosti koji se uspostavlja prema propoziciji dopunske rečenice navodio je filozofe da raspravljaju da li se u tim slučajevima radi o odnosu presupozicije ili implikacije, pošto bi presupozicija bila ono značenje neke propozicije koje se ne mijenja pod negacijom. Značenje riječi *implikacija* u običnom govoru razlikuje se od značenja te riječi u filozofskoj semantici (npr. striktna implikacija, engleski *entailment*), a u lingvistička ispitivanja ušao je zadnjih godina pojam *implikature*, koji počiva na razlici između onog što se stvarno kaže i onog što se implicira ali ne i striktno izvodi iz iskazanog. Pojam je obrazložio Paul Grice razmatrajući prirodu općih uslova koji treba da upravljaju razgovorom.¹⁰

Presupozicija kao teoretski pojam po nekima spada u domen gramatičkog ispitivanja, dok po drugima za nju važe ekstra-gramatički principi. Pri obraz-

¹⁰ Grice iznosi slijedeći razgovor: „A pita B kako se C snalazi na poslu, a B odgovara ‚Izgleda sasvim dobro; voli svoje kolege i još nije u zatvoru.’ Na to bi A mogao upitati B što to misli, što tim podrazumijeva ili čak što hoće da kaže time da C još nije u zatvoru. Odgovor bi mogao da bude bilo šta u smislu da je C osoba koja lako može popustiti pred iskušenjem koje pruža vrsta njegovog posla, da su mu kolege vrlo podmukle i neprijatne itd. Iako bi naravno moglo biti i sasvim nepotrebno da A tako ispituje B, pošto je u kontekstu odgovor unapred jasan. Mislim da je jasno da se što god B implicira, daje naslutiti, hoće da kaže itd. u ovom primjeru jasno razlikuje od onog što je B kazao . . . Želim da uvedem, kao termine umijeća (engleski *art*) glagol ‚implicirati’ (engleski *implicate*), i srodne imenice ‚implikatura’ i ‚implikaturn’ (ono što je implicirano).” H. Paul Grice, *Logic and Conversation*, Syntax and Semantics 3, ed. by P. Cole and J. L. Morgan, Academic Press 1975, str. 41—58, na str. 43—4.

Za uspješno jezičko komuniciranje Grice uspostavlja *kooperativni princip* i formulira četiri maksime — u odnosu na kvantitet, kvalitet, relaciju i način, kao uslove za uspješno izvođenje implikatura. Njegovo obrazlaganje *logike u razgovoru* izazvalo je kontroverzne komentare pošto se maksime ne daju potpuno formalizirati, a tvrdi se i da su zamišljene za što efikasniju komunikaciju propozicionalne informacije, dok je svakodnevni govor. svojim znatnijim dijelom i socijalnog i ekspresivnog, a ne čisto informativnog karaktera.

laganju tog pojma neki prave razliku između logičkih ili semantičkih s jedne, i pragmatičkih presupozicija s druge strane. Petr Sgall, iznoseći mišljenje da se semantičke reprezentacije neke rečenice ne mogu poistovjetiti sa njenom logičkom formom, razlikuje i semantičke presupozicije od pragmatičkih¹¹. On smatra da semantičke reprezentacije neke rečenice treba da uključe i karakterizaciju njenih semantičkih presupozicija, dok se specifikacija pragmatičkih presupozicija sprovodi direktno u odnosu na pojedinačno javljanje rečenice (pod određenim čitanjem), ili „tačnije rečeno u odnosu na specifične tačke referencije”¹². Tako su u tom smislu važne presupozicije koje se odnose na pragmatički kontekst, na primjer, na rod govornika u jezicima koji u tom pogledu gramatički obilježavaju neke oblike zamjenica i glagola. Treba uzimati u obzir i „semantičke preduslove” koji se odnose na tačke referencije: ako neko ima u vidu informaciju: *Petar radi u Beogradu*, ali umjesto *u Beogradu* kaže *u našem gradu* — posljednji izraz pokazuje da je rečenicu izrekao stanovnik Beograda¹³.

Prije nego se pristupi razmatranju mogućnosti koje bi presupozicije kao teoretski pojam mogle pružiti u analizi određenog tipa glagola treba napomenuti da se autori koji se razilaze u objašnjavanju presupozicije kao takve, ali sasvim ne poriču njenu važnost za lingvistička ispitivanja, uglavnom

¹¹ Petr Sgall, *Conditions of the use of sentences and a semantic representation of topic and focus*, Formal Semantics of Natural Language, ed. by E. L. Keenan, Cambridge University Press 1975, str. 297—312.

Sgall pored značenja u pravom smislu, odnosno tvrdnje (engleski *assertion*) čija se negacija izvodi iz odgovarajuće negirane semantičke reprezentacije, te presupozicija, koje se izvode kako iz negativnih tako i iz pozitivnih semantičkih reprezentacija, navodi i alegacije. Posljednje se izvode samo iz pozitivnih semantičkih reprezentacija. Primjer koji daje iznoseći, kako kaže, površinski, tj. stvarni oblik rečenice umjesto semantičkih reprezentacija pokazat će bar rudimentarno o kakvoj se vrsti analize izjavnih rečenica radi. Up.:

(1) *My husband caused a misunderstanding between two lawyers living in Washington, D. C.* (Moj je muž prouzrokovao nesporazum između dva advokata koji žive u Vašingtonu).

(2) *Govornik je žena* — to je pragmatička presupozicija rečenice (1).

(3) *U Vašingtonu žive||živjela su bar dva advokata* — to je logička presupozicija rečenice (1).

(4) *Bio je nesporazum između dva advokata koji žive u Vašingtonu* — to je alegacija rečenice (1) pošto se derivira, izvodi iz nje, a niti ona, niti njena negacija ne mogu se izvesti, derivirati iz negirane rečenice (1), (v. dalje tačku (6)).

(5) *Muš govornika uzrokovao je nesporazum između dva advokata koji žive u Vašingtonu* — može se reći da (5) karakterizira samo značenje primjera (1).

(6) *Moj muž nije prouzrokovao nesporazum između dva advokata koji žive u Vašingtonu* — ova rečenica predstavlja negaciju rečenice (1) koja ne mijenja značenje presupozicija (2) i (3), ali se (4), alegacija rečenice (1), ne može iz nje izvesti, derivirati. Op. cit., str. 299—300.

¹² P. Sgall, *op. cit.*, str. 300.

¹³ P. Sgall, *op. cit.*, str. 302.

slaužu u pogledu na standardni test kojim se utvrđuje što je presupozicija u datom slučaju — to je ono čemu se ne mijenja značenje kada se iskaz negira¹⁴.

Nastojeci da iznađe kriterije za izdvajanje presupozicija od implikatura, John Lyons iznosi i mišljenje da nije potrebno povlačenje teoretske razlike između semantičkih i pragmatičkih presupozicija, kao što nije nužno ni izdvajanje semantike od pragmatike, pošto općenito uzevši sumnja u korisnost takvog izdvajanja kad je u pitanju analiza strukture prirodnih jezika.¹⁵

Definicija presupozicije koja se bazira na uslovima istinitosti, gdje se presupozicija posmatra kao odnos logički poredljiv sa striktnom implikacijom, nije se mogla opravdati u obrazlaganju rečenice *The king of France is bald*

¹⁴ Među autorima koji su u svojim analizama raspravljali o presupoziciji Theo Vennemann, govoreći sa pozicija generativne gramatike i smatrajući da su semantičke reprezentacije logičke forme koje se mogu empirijski provjeravati razmatra presupozicije u posebnoj *banci presupozicija* (engleski *presupposition pool*). On uspostavlja model „semantičkih (ili pragmatičko-semantičkih) reprezentacija” i u tom okviru presupozicije se ne odnose na pojedinačne rečenice, već na čitavi diskurs — govornu situaciju. Informacija koja se sadrži u nekoj „banci” sastoji se iz općeg znanja i iz situacijskog konteksta diskursa. Svaki učesnik u diskursu polazi od svoje vlastite „banke”, ali u stvari njegove presupozicije predstavljaju skup svih pretpostavki koje su relevantne za datu govornu situaciju i zajedničke svim učesnicima — što predstavlja predušlov za uspješnu komunikaciju. Vennemann presupozicijama pridaje status aksioma u odnosu na određeni diskurs — nasilje nad nekom presupozicijom u toku diskursa onemogućava njegov daljnji normalni razvitak. Svoj sistem notacije semantičkih reprezentacija ilustrira prikazom izjavne rečenice *John is even taller than Bill* (Ivan je viši čak od Bila) koja se kao dvodjelna struktura sastoji od presupozicije *Bill is tall* (Bil je visok) i tvrdnje *John is taller than Bill* (Ivan je viši od Bila). Theo Vennemann, *Explanation in Syntax, Syntax and Semantics 2*, ed. by J. P. Kimball, New York—London 1973, str. 1—50, na str. 15 i *Topics, sentence accent, ellipsis: a proposal for their formal treatment*, *Formal Semantics of Natural Language*, ed. by E. L. Keenan, Cambridge University Press 1975, str. 312—328, na str. 314—315.

Poznato je i izlaganje Charlesa Fillmorea koji iznosi razliku između *presupozicije* i *tvrdnje* u odnosu na glagole *accuse* „napasti, napadati” i *criticize* „kritizirati”. Fillmore iznosi primjere koji u prevodu glase

Hari je napao Meri što je napisala uvodnik

Hari je kritizirao Meri što je napisala uvodnik

i kaže da je u prvom primjeru po govornikovom mišljenju za Harija *presupozicija* da je pisanje uvodnika bila loša stvar, dok on istovremeno *tvrdi*, *iznosi* da je to uradila Meri. Negativna varijanta *Hari nije napao Meri* . . . ima istu presupoziciju, samo bez tvrdnje da je to uradila Meri. Drugi primjer polazi od pretpostavke da je Meri napisala uvodnik, dok iznosi da je pisanje uvodnika loša stvar — i samo je ovo posljednje negirano u *Hari nije kritizirao Meri* . . . dok ostaje presupozicija da je ona to uradila. Charles Fillmore, *Types of lexical information*, *Semantics*, ed. by D. D. Steinberg, L. A. Jakobovits, Cambridge University Press 1971, str. 370—392, na str. 381.

D. T. Langendoen, u već spomenutom radu, za Fillmoreov par rečenica kaže da stoje u konverznom odnosu, tj. glagol *napasti* ima za presupoziciju ono što se tvrdi glagolom *kritizirati* (i obrnuto, glagol *kritizirati* ima za presupoziciju ono što se tvrdi glagolom *napasti*). Langendoen osim toga dokazuje da se presupozicija ne mijenja ne samo pri negaciji, već ni unošenjem adverbijalnih modifikacija, i to ilustrira primjerima koji u prevodu glase

Roki je oštro kritizirao Maksa što je potrošio opljačkane pare

Roki je oštro napao Maksa što je potrošio opljačkane pare

tj. *napasti* nekoga znači pretpostavljati da je ono što je dotični učinio loše i tvrditi da je dotični to učinio, *kritizirati* nekoga znači pretpostavljati da je on nešto učinio i tvrditi da je to što je učinio loša stvar. Op. cit., str. 341—342 (up. napomenu 7).

¹⁵ J. Lyons, *op. cit.*, 603.

(Kralj Francuske je ćelav) (B. Russel, *On Denoting*, 1905). Njen je autor razložio tu rečenicu na dvije propozicije, jednu egzistencijalnu i jednu kvalifikativnu: *Postoji jedan i samo jedan kralj Francuske i on je ćelav*. Ta je egzistencijalna propozicija, međutim, s obzirom na postojeće okolnosti (i 1905. i danas) lažna, i tako su i autor i neki drugi smatrali da je i gornja rečenica lažna. (Kao i upitna rečenica *Da li je kralj Francuske ćelav?* i negirana *Kralj Francuske nije ćelav*.) U pokušajima da se iznađe neko rješenje za obrazlaganje ove rečenice Russelu su, na primjer, prebacivali da nije pravio razlike između tvrdnje i presupozicije — gornja rečenica nije ni istinita ni lažna pošto jedna od njenih presupozicija, egzistencijalna presupozicija *Postoji kralj Francuske* ne stoji. Od svih dosadašnjih pokušaja lingvistima može izgledati prije svega prihvatljiva analiza koja polazi od tematske strukture iskaza. Tako Lyons smatra da se rečenica *Kralj Francuske je ćelav* može u izvjesnom smislu obrazložiti ako se uzme u obzir da li je u nekom pojedinačnom javljanju te rečenice *kralj Francuske* u tematskoj poziciji ili ne. „Ako X tvrdi da nijedan sadanji evropski vladar nije ćelav, a Y na to ozbiljno izjavi *Kralj Francuske je ćelav*, X bi mogao sasvim umjesno primijetiti *Nije istina, Francuska nema kralja*. Čak i ako bi ispalo da je Y mislio na Giscarda d'Estaigna, u tom bi kontekstu bilo logično reći da je ono što je kazao lažno, pošto ne zadovoljava svoju egzistencijalnu presupoziciju”.¹⁶

U lingvističkom pogledu izgleda umjesnije i obraćanje pažnje na realnost umjesto na istinitost — važno je u prvom redu da li se nešto dogodilo ili ne, da li postoji ili je postojala mogućnost, volja itd. da se nešto dogodi, da se neko stanje ostvari ili ne. Za odvajanje pak implikatura od presupozicija moglo bi se u neku ruku reći da su presupozicije ono što govornik uzimlje kao gotove činjenice pretpostavljajući da je to slučaj i u pogledu onoga kojemu se obraća, da to za oba predstavlja obavezni dio konteksta, dok je implikatura ono što se može, iako nužno ne mora, zaključiti iz onoga što je rečeno u kontekstu u kojemu se iskaz javlja.

U tom obrazloženju razlike između presupozicije i implikature, tj. između onoga što se može, iako striktno ne mora, zaključiti iz iskaza ne sadrži se ništa što bi isključilo mogućnost da jedna te ista činjenica bude i presupozicija i da se istovremeno implicira iz iskaza.¹⁷ Što se tiče striktnih implikacije (engleski *entailment*), ona se definira kao odnos između dvije rečenice u kojemu druga nužno proizlazi iz istinitosti prve. Tako na primjer *Ta je osoba neženja* (Rečenica 1) ima kao striktnu implikaciju *Ta je osoba odrasli muškarac* (Rečenica 2).¹⁸ Pored toga u prvoj se rečenici radi o određenoj imeničkoj frazi, o nominalu sa određenim referentom — određenost je obilježena pokaznom zamjenicom, i tom se nominalu pripisuje pripadanje jednoj određenoj klasi, klasi neženja. Ako se ova rečenica negira, tj. pomoću negacije prikaže kao neistinita: *Ta osoba nije neženja*, njene su implikacije *Ta je osoba odrasli muškarac* i *Ta osoba nije odrasli muškarac*. U skladu sa

¹⁶ J. Lyons, *op. cit.*, 596, 601.

¹⁷ J. Lyons, *op. cit.*, 606.

¹⁸ Ruth M. Kempson, *Semantic Theory*, Cambridge University Press 1977, str. 142.

prvom implikacijom *ta osoba* ima pod normalnim okolnostima za referenta nekog odraslog oženjenog muškarca, dok u drugoj implikaciji *ta osoba* može na primjer imati za referenta neku mladu djevojku.¹⁹

Kao što je ranije spomenuto pojmovi presupozicije i implikacije uzet će se u obzir u odnosu na aspekt vršenja, izvršenosti glagolske radnje, pa se u tom smislu i sprovodi klasifikacija modalnih glagola o kojima je riječ. Oni se svrstavaju u tri podgrupe: implikativne, negativno-implikativne i neimplikativne, s tim što će se u toj trojnoj podjeli uspostaviti i neke daljnje podvrste s obzirom na određene sintaksičko-semantičke osobine tih glagola.

Implikativni glagoli	Negativno-implikativni glagoli	Neimplikativni glagoli
početi/počinjati	prestati	nastojati
nastaviti/nastavljati	odbiti/odbijati	pokušati/pokušavati
uspjeti/uspjevati	izbjeći/izbjegavati	naumiti
sjetiti se/sjećati se	oklijevati	namjeravati
usuditi se /usudivati se	zaboraviti/zaboravljati	odlučiti se/odlučivati se
drznuti se/drzati se		riješiti se/rješavati se
udostojiti se/udostojavati se		
blagoizvoljeti/blagoizvolijevati		

Može se odmah primijetiti da bi se spisak ovih glagola sigurno mogao povećati, ali je i u ovoj veličini dovoljan za jedno preliminarno razmatranje.

Implikativnim glagolima smatraju se oni glagoli koji impliciraju istinitost, bolje reći vršenje, izvršavanje radnje iskazane dopunskim predikatom: *Ivan se usudio protivurječiti šefu* $\supset$ *Ivan je protivurječio šefu*; negirana dopunska predikacija povlači za sobom i negaciju implikativnog modalnog glagola: *Ivan nije protivurječio šefu* može implicirati *Ivan se nije usudio protivurječiti šefu*. Negativno-implikativni glagoli impliciraju neizvršenost radnje dopunskog predikata: *Izbjegao je da služi vojsku* $\supset$ *Nije služio vojsku*, dok negiran isti glagol implicira izvršenost: *Ivan nije izbjegao da služi vojsku* $\supset$ *Ivan je služio vojsku*.

Svi gornji modalni glagoli pokazuju jednu zajedničku osobinu u odnosu na vrijeme radnje — radnja dopunskog glagola ne može prethoditi radnji upravnog²⁰. Implikativni i negativno-implikativni ne dozvoljavaju ni da se radnja zavisnog glagola vrši kasnije od njihove, tj. ne dozvoljavaju prazninu u odnosu na budućnost: **Jučer se udostojio da danas dođe* i **Jučer je izbjegao da danas dođe* prema *Jučer je namjeravao da danas dođe*.

U većini slučajeva zapaža se da postoje parovi perfektivnih sa odgovarajućim imperpektivnim glagolima i može se spomenuti jedna zanimljiva osobina — imperpektivnost za implikativne (a u drugom smislu i za neimpli-

¹⁹ R. Kempson, *op. cit.*, str. 142.

²⁰ M. Ivić, 1970, *O upotrebi glagolskih vremena . . .* (up. napomenu 2), na str. 48.

kativne) glagole obično nema utjecaja na izvršenost glagolske radnje. Tako na primjer *Uspijevao je da preskoči zid* ⊃ *preskakao je zid*, a *Uspio je da preskoči zid* ⊃ *preskočio je zid*, razlika se sastoji samo u iterativnosti, tj. neodređenom broju ponavljanja radnje kad je u pitanju imperfektivni glagol, prema jednom jedinom aktu kad se radi o perfektivnom. Može se zaključiti da se ovi glagoli razlikuju u ovom pogledu na primjer od manipulativnih glagola: *Natjerao ga je da skače* ⊃ *skakao je*, dok *Natjeravao ga je da skače* može u ovisnosti od konteksta imati bilo pozitivnu bilo negativnu implikaciju izvršenosti radnje. U slučaju neimplikativnih glagola, npr. *Riješio se da otputuje* i *Rješavao se da otputuje* situacija je drukčija pošto ni perfektivni ne implicira *otputovao je*, u pitanju je samo razlika u izvjesnosti i neizvjesnosti odluke. S druge strane negativno-implikativni glagoli imperfektivnog vida ne moraju implicirati potpuno nevršenje radnje: *Izbjegavao je da daje svoje mišljenje na sastancima* ne znači i da je potpuno izbjegao da daje mišljenje.

Problem infinitiva u svojstvu alternanta zavisne rečenice *da + prezent* dovoljno je poznat²¹. Primjeri za većinu glagola (nađeni bilo u Rečniku Srpske akademije nauka i umjetnosti (SANU) i Rječniku Matice srpske i Matice hrvatske, bilo u građi za te rječnike) većim dijelom potiču iz narativne proze tako da se često javljanje prošlog vremena pored narativnog prezenta može pripisati toj činjenici. To pogoduje izlaganju izvršenosti glagolske radnje pošto se taj problem u određenom smislu jedino i može promatrati u odnosu na prošlost. Ta se izvršenost radnje, faktivnost predikacije ispituje uspostavljanjem pojma vremenske osi, tj. i presupozicije i implikacije u odnosu na vršenje, izvršenost radnje označene upravnim i zavisnim glagolima određuju se prema vremenskoj osi — implikacije pri tom gledaju unapred, a presupozicije unatrag pokazujući da li je neka radnja i sl. postojala u periodu koji prethodi vremenskoj osi.

Kriterij vremenske osi uveo je Talmy Givón pri analizi engleskih glagola koji zahtijevaju rečeničnu dopunu.²² On je tom prilikom uspostavio dvije skupine glagola — *glagole percepcije i znanja* koji ne traže identičnost subjekta glavne i dopunske predikacije i *aspektualno-modalne glagole* koji traže tu identičnost. Givóna je pri tom zanimalo da li određeni glagoli prve skupine (dijeli ih u faktivne, npr. *know* 'znati', negativno-faktivne, npr. *pretend* 'praviti se' i nefaktivne, npr. *decide* 'odlučiti se, odlučivati se') mogu po svom značenju spadati i među glagole druge skupine (njih dijeli u implikativne, npr. *begin/start* 'početi, počinjati', negativno-implikativne npr. *finish/end* 'prestati, prestajati' i neimplikativne, npr. *plan* 'planirati'), i da li ta kako je naziva polisemija ima u sebi nekog sistema, tj. da li je glagol iz skupine glagola percepcije i znanja, ukoliko je na primjer fakti-

²¹ M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik*, Naučna knjiga, Beograd 1969, str. 599.; M. Ivić 1972, *Problematika srpskohrvatskog infinitiva* (up. napomenu 3), na str. 119—130.

²² Talmy Givón, *Forward Implications, Backward Presuppositions, and the Time Axis of Verbs*, Syntax and Semantics 1, ed. by J. P. Kimball, New York 1972, str. 29—50.

van, kada se zbog određenih razloga može smatrati članom aspektualno-modalne skupine glagola, u tom slučaju implikativan.

Od glagola koje Givón naziva glagolima percepcije i znanja navodili su se faktivni *znati* i *žaliti*, negativno-faktivni *zamišljati*, *sanjati* i *maštati* i nefaktivni *misлити*, *vjerovati*, *nadati se* i *pretpostavljati*. U faktivne glagole spada i *sjetiti se*: *Sjetio se da je Mara došla* ⊃ *Mara je došla*, isto kao što i *Nije se sjetio da je Mara došla* ⊃ *Mara je došla* — ovaj glagol u ovakvoj situaciji ponaša se kao *znati*. Negativno-implikativni glagol *zaboraviti* ovdje je međutim faktivan: *Zaboravio je da je Mara došla* i *Nije zaboravio da je Mara došla* jednako impliciraju *Mara je došla*. Glagol *planirati* može se uzeti kao nefaktivan jer je kao i neki glagoli iz neimplikativne grupe okrenut budućnosti. Razlog što se ne svrstava s njima je u tome što ne traži kao oni identičnost subjekta obje predikacije: *Planira da ti otputuješ mjesto njega* za razliku od **Namjerava da ti otputuješ mjesto njega*. S druge strane ne zapaža se za sada razlika u upotrebi u smislu razlike *Ivan se sjetio da kupi novine* (implikativna upotreba) i *Ivan se sjetio da je kupio||da je Mara kupila novine* (faktivna upotreba), tako na primjer *Ivan je planirao da putuje prema Ivan je planirao da ti putuješ* ne pokazuju potrebu da se različito tumače.

Implikativni glagoli *početi/počinjati* i *nastaviti/nastavljati* i negativno-implikativni *prestati/prestajati* poznati su kao fazni glagoli²³. S njima bi spadali i *otpočeti/otpočinjati* i *započeti/započinjati*, *prekinuti/prekidati* i *završiti/završavati*, s tim da prva dva para gotovo redovno, a druga dva isključivo traže nominalizirane dopune. (Up.: *Započeo je||Završio je||Prekinuo je priču*; pored toga glagoli prestanka razlikuju se po smislu i od glagola prekida i od glagola završavanja — *prekinuti nešto* obično znači da će se to poslije prekida nastaviti, *prestati* ne mora značiti i završiti itd.)

Ova mala podvrsta glagola ujedno predstavlja i jedine glagole koji direktno ne izražavaju neki stav svog subjekta prema zavisnoj predikaciji, već samo najavljuju početak, označavaju tok, prekid ili završetak neke akcije, nekog procesa ili stanja. Pored toga odlikuju se još po jednoj osobini od ostalih glagola o kojima će biti riječ — kao dopune mogu imati isključivo imperfektivne glagole.

Sada će se prikazati kako se razlikuju presupozicije od implikacija ovih glagola, kvalificirane u smislu vršenja ili nevršenja radnje u odnosu na vremensku os.

Implikacije

Dana je počela da uči u deset ⊃ Dana je učila poslije deset

Dana nije počela da uči u deset ⊃ Dana nije učila neposredno poslije deset

Dana je nastavila da uči u deset ⊃ Dana je učila poslije deset

Poslije deset Dana je i dalje učila

²³ O osobinama ovih glagola u odnosu na njihove dopune u obliku „nemobilnog prezenta” odnosno infinitiva, obavezno imperfektivnog vida v. M. Ivić 1970, *O upotrebi glagolskih vremena* ... (up. napomena 2), na str. 44—5.

Dana nije nastavila da uči u deset $\supset$ Dana nije učila neposredno poslije deset

Dana je prestala učiti u deset $\supset$ Dana nije učila poslije deset

Dana nije prestala učiti u deset $\supset$ Dana je učila poslije deset

Zapaža se da su u pogledu implikacija koje u odnosu na vremensku os gledaju unapred *početi* i *nastaviti* pozitivno-implikativni, radnja se vršila poslije određenog vremenskog presjeka, dok je *prestati* negativno-implikativan — radnja se dalje ne vrši.

Presupozicije

Dana je počela da uči u deset $\left. \begin{array}{l} \\ \end{array} \right\} \supset$ Dana nije učila prije deset
 Dana nije počela da uči u deset

Dana je nastavila da uči u deset $\left. \begin{array}{l} \\ \end{array} \right\} \supset$ Dana je učila neko vrijeme prije deset
 Dana nije nastavila da uči u deset

Dana je prestala da uči u deset $\left. \begin{array}{l} \\ \end{array} \right\} \supset$ Dana je učila prije deset
 Dana nije prestala da uči u deset

U odnosu na vremensku os pozitivna i negativna rečenica imaju iste presupozicije; s obzirom na to da presupozicije gledaju od vremenske osi unatrag, pokazuje se da je *početi* negativno-faktivan — radnja može tek početi da se ostvaruje, dok su *nastaviti* i *prestati* pozitivno-faktivni — radnja se već vršila.

Slijedeća shema pokazuje presupozicije i implikacije ovih glagola u odnosu na vršenje radnje prema vremenskoj osi²⁴.

Glagol	Presupozicije u odnosu na vrijeme prije vremenske osi	Implikacije u odnosu na vrijeme poslije vremenske osi
<i>početi</i>	—akcija	+akcija
<i>nastaviti</i>	+akcija	+akcija
<i>prestati</i>	+akcija	—akcija

Ovdje se može navesti da su presupozicije za glagole *prekinuti* i *završiti* uz njihove nominalizirane dopune iste kao za *prestati*, up.:

Dana je || nije *prekinula* učenje u deset $\left. \begin{array}{l} \\ \end{array} \right\} \supset$ Dana je učila prije deset
 Dana je || nije *završila* s učenjem u deset

I implikacije glagola *prekinuti* podudaraju se s implikacijama glagola *prestati* (uz raniju napomenu da *prekidati/prekinuti* daje naslutiti nastavak), dok ako razmotrimo implikacije glagola *završiti* možemo zapaziti novi momenat:

²⁴ Givón, *op. cit.*, str. 35.

Dana je završila s učenjem u deset ⊃ Dana nije učila poslije deset
Nije bilo potrebno da Dana uči poslije deset

Dana nije završila s učenjem u deset ⊃ Dana je učila poslije deset
Dana nije učila poslije deset
Bilo je||bilo bi potrebno da Dana još uči

Naravno da ovako isključivo u vremenskom smislu određene presupozicije i implikacije ovih glagola predstavljaju samo jedan dio njihovih značenja a drugi aspekti njihove upotrebe pri tom ostaju neodređeni. Spomenuto redovno odsustvo značenja nekog stava u odnosu na radnju dopunske predikacije, odsustvo na primjer značenja voljnosti, namjere, obaveze odražava se na njihovom sintaksičkom ponašanju — to su jedini od modalnih glagola koji za svoj subjekt ne zahtijevaju isključivo imenicu u značenju živog bića, što povlači za sobom i daljnje razlike u upotrebi. Slučajevi kad su u pitanju drugi modalni glagoli, na primjer glagol *namjeravati*, up.: *Izgleda da kiša još ne namjerava padati* predstavljaju izuzetak na kakav se redovno nailazi — primjeri antropomorfizacije raznih pojava redovna su stvar i ne mogu utjecati na osnovnu klasifikaciju. Strukture sa živim bićem kao subjektom ipak predstavljaju osnovni model i za fazne glagole. Prema tom modelu javljaju se rečenice tipa *Kiša je počela||Snijeg je počeo da pada* (odnosno samo *Počela je kiša, Počeo je snijeg*).

Obrasci rečeničnih tipova koji su se ranije prikazali sa ilustracijom njihovih implikacija i presupozicija u odnosu na vremensku os imaju prema sebi i odgovarajuće gramatičke parafraze ili rečenične odnosno nerečenične, tj. nominalizirane transforme.²⁵ Na taj način kada je u pitanju dopunski glagol kauzativnog značenja sa objektom u značenju neživog predmeta, npr.:

Ivan je počeo||nastavio||prestao da kotrlja kamen
njegovu transformu mogu biti u prvom redu:

Kamen je počeo||nastavio||prestao da se kotrlja.

Obrazac pruža razne mogućnosti za variranja koja su u direktnoj vezi sa značenjem dopunskog glagola i sa uobičajenosti upotrebe deverbativnih imenica koje se iz njih deriviraju²⁶. Tako se za rečenice tipa *Ivan je počeo||na-*

²⁵ Ovdje se misli na transforme u Harrisovom smislu. V. Zellig Harris, *Co-occurrence and Transformation in Linguistic Structure*, (Language, Vol. 33, 1957), The Structure of Language, New Jersey 1964, str. 155—210. Za Harrisa je glavni cilj primjene transformacija u povezivanju rečenica raznih struktura, da bi se tako došlo do širih generalizacija.

U razmatranju metoda i rezultata rada u lingvističkoj nauci u novije vrijeme ponovo se ističe značaj Harrisovih metodskih postupaka. V. na primjer W. Haas, *Linguistics 1930—1980*, Journal of Linguistics Vol. 14, 1978, str. 293—308.

²⁶ Proučavajući funkcije deverbativnih imenica u funkciji kondenzatora rečeničnog značenja Milorad Radovanović razmatra takve imenice i kao semantičke dopune korelativne predikacije „kada ovu zastupaju lekseme iz skupine tzv. faznih glagola”. Radovanović tako navodi primjere akuzativa deverbativnih imenica uz ove glagole i daje njihove transforme: *Počеше razgovor* → [*Da razgovaraju*]; *moram da nastavim svoju šetnju* → [*Da se šetam*]. M. Radovanović, *Imenica u funkciji kondenzatora (II)*, Zbornik za filologiju i lingvistiku XX/2, 1977, str. 81—160, na str. 109 i 118.

stavio||*prestao da bježi od ljudi*||*da se bori protiv nepravde* mogu uspostaviti odgovarajući rečenični transformi u vidu *Počelo je*||*nastavilo se*||*prestalo je Ivanovo bježanje od ljudi*, *Počela je*||*nastavila se*||*prestala je Ivanova borba protiv nepravde* kao i odgovarajući nominalizirani transformi *Početak*||*nastavak*||*prestanak Ivanovog bježanja od ljudi*||*Ivanove borbe protiv nepravde*. U slučaju ovih posljednjih čitava rečenica mogla bi imati neki oblik poput *Usljedio je nastavak Ivanove borbe . . . Početak Ivanovog bježanja pada u doba . . . Došlo je do prestanka*||*prekida Ivanovog rada . . .* Treba napomenuti da su ovakve varijante ne samo različito obojene u stilskom pogledu već i u direktnoj vezi sa pitanjem težišta informacije²⁷. Vršilac radnje sad je obilježen posvojnjom zamjenicom koja kvalificira deverbativnu imenicu izvedenu iz dopunskog glagola, a prema potrebama informacije može se naći bilo u poziciji teme: *Ivanovo bježanje od ljudi počelo je u doba kad . . .*, bilo rematizirati: *U to doba prestalo je Ivanovo bježanje od ljudi* itd. Da se radi o nekom vidu pasivizacije izvornog *Ivan je počeo . . .* pokazuje se jedino u slučaju sa glagolom *nastaviti* koji je onda obavezno obilježen morfemom *se*: *Nastavila se Ivanova borba* (*se* je obično i uz *završiti*: *Završio se čas*).

Moglo bi se još reći da implikacije ovih glagola predstavljaju u izvjesnom smislu i njihove transforme:

Ivan je počeo da bježi od ljudi ⊃ Ivan bježi||je bježao od ljudi

Ivan je nastavio da bježi od ljudi ⊃ Ivan bježi||je i dalje bježao od ljudi

Ivan je prestao da bježi od ljudi ⊃ Ivan više ne bježi||nije bježao od ljudi

Zbog osobine ovih glagola da se javljaju i sa subjektom koji ne potiče iz kategorije imenica sa značenjem živog stvora, dobijaju se rečenične strukture naizgled sličnog oblika: *Proba je danas počela u sedam* i *Ivan je danas počeo u sedam* — u razgovornom jeziku može se zbog poznatosti izostaviti dopuna, npr. *da radi*||*piše*||*drži probu*. Iz određenih proširenih verzija ovih rečenica može se pokazati da su se one mogle razviti iz istog nukleusa primjenom različitih derivacionih postupaka:

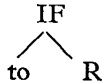
Ivan je danas počeo da drži probu s orkestrom u sedam

Orkestar je danas počeo da drži probu u sedam itd.

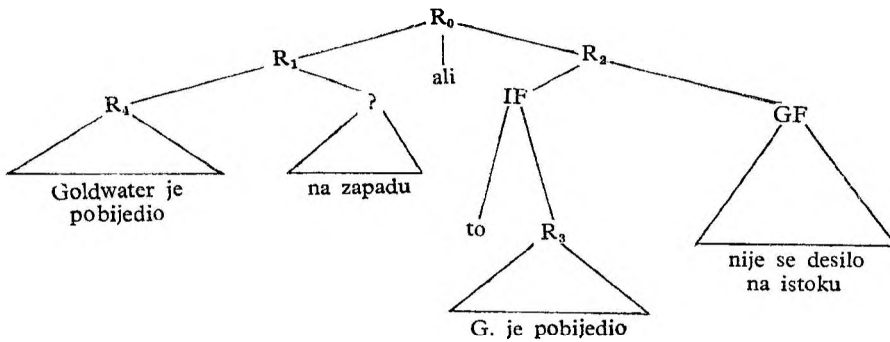
Zadovoljavajući način formalizacije ovakvih problema nije iznađen. Ovdje su u pitanju adverbijalne vremenske oznake *danas* i *u sedam* koje se odnose na dva razna nivoa u derivaciji ovakvih rečenica. To se može potvrditi navođenjem primjera *Ivan je jučer počeo da radi u sedam, ali to se danas nije ponovilo*. Pitanje je kako formalizirati činjenicu da se *to* odnosi na *Ivan je počeo da radi u sedam*, a da ne obuhvata *jučer*, pošto **Ivan je jučer počeo da radi u sedam, ali se to, naime da je Ivan jučer počeo da radi u sedam, danas nije ponovilo*, iako *Ivan je jučer počeo da radi u sedam, ali se to, naime da je Ivan počeo da radi u sedam, danas nije ponovilo*. Takav problem iznio je George

²⁷ O raznim problemima povezanim sa težištem informacije v. M. Ivić, *Problem perspektivizacije u sintaksi*, Južnoslovenski filolog XXXII, 1976, str. 29—46.

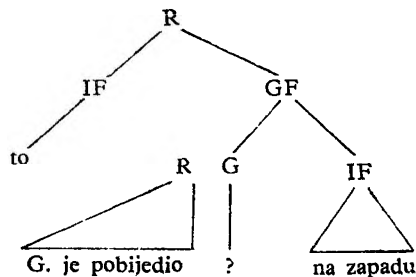
Lakoff²⁸ navodeći rečenicu *Goldwater won in the West, but it didn't happen in the East* (Goldwater je pobijedio na zapadu, ali se to nije desilo na istoku).

Za *it*, *to*' on postulira bazičnu imeničku frazu u obliku (R ozna-

čava rečenicu). Sad treba odrediti što predstavlja ta rečenica. R ne može da stoji za *Goldwater je pobijedio na zapadu*, baš kao ni gore za *Ivan je jučer počeo da radi u sedam*, pošto se *to* odnosi samo na Goldwaterovu pobjedu (odnosno na početak rada u sedam), R znači može biti u ovom slučaju *Goldwater je pobijedio*, odnosno gore *Ivan je počeo da radi u sedam*. Lakoff za svoju rečenicu daje slijedeću bazičnu strukturu (GF stoji za glagolsku frazu):

Ovako se formalno potvrdila teza da mjesne oznake poput *na zapadu* ili vremenske kao *danas* itd. ne dolaze u istim konstituentima sa glagolima koje određuju — u stvari ti adverbijali modificiraju neki događaj koji se specificira punom rečenicom kao na primjer gornja R₁: *Goldwater je pobijedio*. Lakoff pokušava taj odnos objasniti slijedećom bazičnom strukturom:

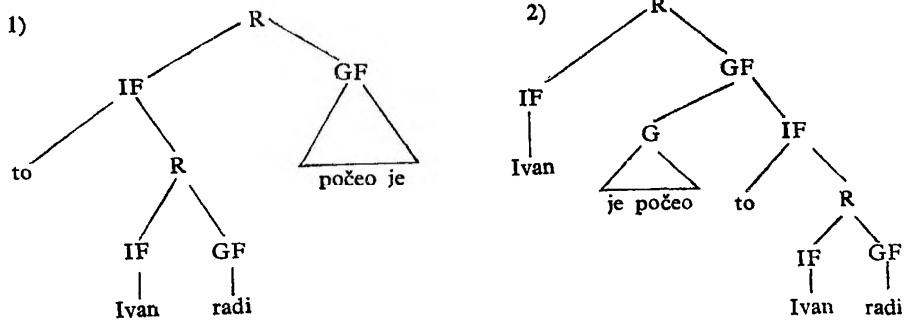
²⁸ George Lakoff, *Pronominalization, Negation, and the Analysis of Adverbs*, Readings in English Transformational Grammar, ed. by R. Jacobs, P. Rosenbaum, Waltham, Massachusetts 1970, str. 145—165, na str. 154—157.

U pogledu glagola koji treba da dođe na mjesto znaka pitanja smatra da bi to mogao biti neki glagol u značenju ‚desiti se‘ ili ‚biti lociran‘, koji bi se zatim brisao po nekim za sada još nepoznatim pravilima, nepoznatim kao što su još nepoznata i neka od pravila koja treba da se primjenjuju u deriviranju gornjih rečenica.

Mjesni i vremenski adverbijali jednako se ponašaju u ovom slučaju, međutim, naša rečenica razlikuje se od gornje po većem stepenu složenosti — *Ivan je počeo raditi* dobiva najprije modifikaciju u *sedam*, a tek zatim *jučer*, njena derivacija je složenija.

U okvirima generativne teorije David Perlmutter pokušao je da obrazloži dubinsku strukturu glagola *begin* ‚početi, počinjati‘.²⁹ On uspostavlja dvije razne dubinske strukture i prvu, po kojoj bi *početi* bio neprelazan glagol sa apstraktnim subjektom, naziva neprelaznom. Ta struktura primjenom potrebnih pravila treba da predstavlja rečenicu *Ivan je počeo da radi*:

Kako *početi* zahtijeva identičnost subjekta „matrične i uklopljene rečenice“, on pretpostavlja da bi se gornja rečenica mogla obrazložiti i dubinskom strukturom koja odgovara upotrebi prelaznog tipa, gornje (2). Površinska struktura dobiva se primjenom odgovarajućih transformacionih pravila (npr. „Equi NP deletion“ *brisanje identične IF*). Svojim izlaganjem Perlmutter želi dokazati da se glagol *početi* javlja u oba tipa dubinskih struktura. Dajući razne tipove rečenica u kojima se javlja ovaj glagol on ujedno pokušava da ustanovi kojom se strukturom bolje obrazlaže određeni tip. Među tim rečenicama navodi *Ivan je počeo svoj posao* i *Ivan je počeo s oduševljenjem*, ali se do *podne umorio* i kaže da je u drugoj došlo do brisanja objekta radnje, slučaja koji je vrlo uobičajen u odnosu na glagole tipa *jesti* i *čitati*. Potrebno je iznaći obrazloženje i za rečenice tipa *Pokušao sam da počnem da radim* i *Natjerao sam Ivana da počne da radi* kojima bolje odgovara prelazna struktura, a mora se prikladno prikazati brisanje identičnog subjekta u prvoj, identičnog objekta u drugoj. Ostaje neriješenim pitanje koliko ima takvih glagola kao

²⁹ David M. Perlmutter, *The two verbs begin*, Readings in English Transformational Grammar, ed. by R. Jakobs, P. Rosenbaum, Waltham 1970, str. 107—119.

početi koji se u dubinskoj strukturi javljaju i kao prelazni i kao neprelazni glagoli, kao i problem da li se i kako se te dvije vrste upotrebe jednog te istog glagola mogu dovesti u vezu.³⁰

Ovakva izlaganja iako ne dovode do konačnog rješenja problema koji se razmatraju, pa čak nekad ni ne ukazuju na moguća rješenja, ipak razotkrivaju pravu složenost određene situacije i time potvrđuju važnost formalizacije u jezičkim ispitivanjima.³¹

Poznata osobina faznih glagola da za razliku od drugih modalnih glagola, pored subjekta u značenju živog bića imaju i druge mogućnosti (up. *Počela je proslava*, ali ne i **Odbila je proslava*), traži da se ukratko opiše i priroda imenica tipa *proslava* (*bješanje, borba, proba, čas, škola, predstava, rat, paljba* itd.). Te imenice imaju značenje tzv. entiteta drugog reda, to jest one označavaju pojave locirane u vremenu i prostoru, ali bez ograničenja u odnosu na prostorno-vremenski kontinuitet, tj. drukčije od imenica sa značenjem živih bića (u prvom redu ljudi) i predmeta³². Ako se poredе iskazi:

Večeras je ovdje ponovo bio tvoj stric i

Večeras je ovdje ponovo bila uzbuna

vidimo da je u prvom primjeru u pitanju određeni individuum koji pod normalnim okolnostima u određeno vrijeme može biti samo na jednom mjestu, dok se u drugom samo radi o istoj vrsti situacije, o nekom događaju istog tipa.

Te pojave i događaji sa svojom lociranosti u vremenu i prostoru počinju, nastavljaju se, prekidaju i prestaju. Primjeri iz beletristike, daleko najbrojniji za ovu malu skupinu, brojni su naročito u slučaju glagola *prekinuti* uz nominalizirane dopune³³.

I nominali sa značenjem neživih predmeta u poziciji subjekta javljaju se također samo uz ovu malu podvrstu glagola: *Besplatne željezničke karte . . . već su prestale važiti* (B. Nušić); *Krv još nije prestala šikljati* (V. Đorđević); *Cvijeće je počelo da gnjije od kiše* itd.

³⁰ D. Perlmutter, *op. cit.*, na str. 115.

³¹ Važnost formalizacije ističe W. Haas u već spomenutom kritičkom osvrtu na savremenu lingvistiku (v. napomenu 28). Naglašavajući važnost formalizacije u gramatičkim ispitivanjima Haas podsjeća kako je to prvi vrlo prikladno obrazložio Chomsky u svojim Sintaksičkim strukturama 1957. i navodi odgovarajući citat još uvijek od nesmanjenog značaja, u kojem se ističu mogućnosti koje pruža formalizacija. Što se tiče generativne gramatike, Haas priznaje da su se u okviru tog učenja pokazale posebne mogućnosti za lociranje značajnih problema i smatra, pored ostalog, da iako bi generativna gramatika kao samodostatna naučna grana bila „fatalno neeksplicitna”, ona zato može kao dopunska pomoćna disciplina pružati korisna „provjeravanja eksplicitnosti za bilo koji predloženi gramatički opis”. *Op. cit.*, str. 306—307.

³² Lyons, *op. cit.*, str. 444.

³³ U gradi su brojni primjeri tipa: *Morao sam da prekinem posao → da prestanem da radim*; *Oni su sasvim prekinuli sa tim poslom → prestali da to rade*; *Prva prekinе čutanje vojvotkinja → prva prestane da čuti*; *Ne dajte da nas ovaj gospodin prekida u razgovoru → da nas prekida dok razgovaramo*; itd. Ima i slučajeva, običnih u razgovornom jeziku, kad direktni objekt dolazi bez dopunskog glagola koji bi označio akciju: *Počeo je novu knjigu* (da čita ili piše), *Počeo je pismo* (da piše) itd.

Pri navođenju primjera kao odsječaka stvarnog teksta, to jest primjera istrgnutih iz konteksta u kojem su se javili, može se spomenuti da se u težnji za razjašnjavanjem pojmova pomoću kojih se opisuje jezički materijal razgraničavaju i *rečenice sistema* kao apstraktni teoretski konstrukti koje lingvist stvara u svom modelu jezičkog sistema — prema *rečenicama iz teksta*³⁴.
Up. npr.:

- Te godine se gospodin Zarić svojim debelim trbuhom počeo odlikovati (Đ. Jakšić).
- Seljaci . . . zaplašeni u početku . . . oslobodili su se i počeli dolaziti (R. Čolaković).
- I dalje nastavi gospodariti narodu (Vila 1868).
- Onda nastavi psovati gazdaricu (Lj. Nedić).
- Ko zna šta može još biti . . . nastavi kočijaš nabrajati svoje razloge (M. Glišić).
- Plamen je . . . nastavio da govori (D. Maksimović).
- U ovom posljednjem pismu prestaje Dositije pričati svoj život (A. Gavrilović).
- Prestali su da se pozivaju na odluke Haškog suda (Politika 1951).
- A sa mitraljezima — zenički proleter i prestali su da liče na sebe (Č. Minderović).

Uspostavljanje implikacija za ove rečenice iz teksta moguće je pošto se, iako obično nije označeno vrijeme radnje, razabire da li se radnja (većinom je zaista u pitanju radnja, akcija) počela vršiti, i dalje vršila, odnosno da li se prestala vršiti u odnosu na određenu vremensku os koja bi se mogla uspostaviti. U posljednjem primjeru iznosi se prestanak nekog stanja, poriče daljnje postojanje određenog stanja: Proleter i nisu (više) ličili na sebe.

Moguće je navesti i presupozicije u odnosu na određenu vremensku os, npr.:

Prije te godine gospodin . . . nije se odlikovao svojim . . . trbuhom. Seljaci . . . nisu dolazili. Psovao je gazdaricu (i ranije). Nabrajao je svoje razloge (i ranije). Pričao je svoj život (ranije). Pozivali su se na odluke Haškog suda (ranije) i sl.

U primjeru *Sava . . . pokuša . . . da pokaže đaku da će ga đavo odneti ako nastavi da dreči* (B. Čiplić) nema faktivnosti — postavlja se realna mogućnost ostvarenja prijetnje ukoliko se uslov ispuni, dok presupozicija ima značenje *Prije datog trenutka đak je drečao*.

³⁴ Lyons u svojoj *Semantici 2* u okviru poglavlja „Kontekst, stil i kultura” posebnu sekciju posvećuje odnosu između „rečenica sistema” i „rečenica teksta”. *Op. cit.*, str. 622—635. On prethodno (na str. 387) spominje da Chomsky pretpostavlja poput većine gramatičara da u svakom prirodnom jeziku postoji skup stvarnih i potencijalnih iskaza koji su gramatički prihvatljivi i mogu se identificirati kao *rečenice teksta*. U okvirima generativne gramatike *rečenice sistema* deriviraju se primjenom odgovarajućih pravila, a iznalaženje tih pravila upravo je predmet gramatičke analize.

Pravo određivanje vremenske osi moglo bi se uspostaviti prema punijem kontekstu, ali ostaje neriješenim pitanje na koje bi se elementarne semantičke komponente, koja minimalna semantička obilježja mogli svesti ovi glagoli. A možda oni predstavljaju minimalne ili elementarne predikatske riječi u smislu kako to zamišlja Apresjan,³⁵ bar ukoliko je u pitanju *početi*. *Nastaviti* u svom presupozicionom značenju sadrži značenje *i ranije*, implikacionom *i dalje*; *prestati* u istom smislu *ranije* i *ne dalje* ili nešto slično.

Što se tiče zastupljenosti perfektivnih prema odgovarajućim imperfektivnim glagolima — nađeni su velikom većinom primjeri sa perfektivnim glagolom. Pojava je u skladu sa utvrđenim karakteristikama narativnog teksta i postoje mišljenja da je za naraciju, za iznošenje prošlosti uopće perfektivno značenje svojstvenije, pa zbog toga i češće.³⁶ Direktni opis situacija možda bi pogodovao javljanju imperfektivne forme, dok nekoliko nađenih primjera sa imperfektivnim glagolom pokazuje da je izrazito u pitanju iterativnost, ponavljanje radnje. Up.: *O čemu god počimaše da misli, uvijek se utiskivala u tu misao ona sakata . . . izreka* (V. Miličević). *On je . . . nastavljao odlaziti u Budim na sabor ugarski* (Č. Mijatović). *Počinjao sam ti, duše mi, do sad dvadeset pisama (počinjao sam da ti pišem . . .)* (L. Lazarević). *Tako je obično ili završavao ili počinjao fra Petar svoju priču (prestajao ili počinjao da priča)* (I. Andrić).

Implikativni glagol *uspjeti* posmatra se samo u značenju koje ima u primjerima:

- Jedne večeri je ipak uspeo da se probije do gospa Nole . . . za vreme jela (I. Sekulić).
- Uspeo sam . . . /Sve se može kad se hoće —/ Da na ovo staro . . . drvo/ Nakalemim najzad blagorodno voće (M. Rakić).

To je značenje ‚izvršiti nešto uz trud, uz svjesno nastojanje, uloživši napor doći do nekog rezultata, postići neki rezultat‘ (figurativnost drugog primjera nema utjecaja na to osnovno značenje), dok ne dolazi u obzir značenje koje ima kada se kaže *Uspio je da svakog udalji od sebe*, gdje nema svjesne, namjerne akcije.

U izvjesnom smislu glagol *izbjeci*, u čestoj upotrebi uz nominalizirane dopune, može imati u neku ruku suprotno značenje, ‚učiniti da ne dođe do vršenja, izvršenja nečeg, obično neprijatnog, nepoželjnog, izmaći nečem

³⁵ U okviru eksperimentalnog rječnika ruskog jezika Apresjan objašnjava značenja riječi razlažući ih na diferencijalna semantička obilježja (uz napomenu da su „u pitanju apstraktne, a ne konkretne riječi“). Analiza se sastoji u prevodenju riječi na vještački semantički jezik koji ima svoj poseban rječnik i svoju sintaksu. Taj rječnik sadrži kao jednu od *elementarnih predikatskih riječi* na primjer *начинать* ‚počinjati‘, *иметь* ‚imati‘, *быть возможным* ‚biti moguć‘, *быть законом* ‚biti zakon‘, *быть нормой* ‚biti norma‘ itd. Apresjan poređi predikate *imati* i *počinjati* i kaže da se oni međusobno ne razlikuju po valentnosti. — oba su dvomjesna, zahtijevaju dva aktanta, jedino što objekt glagola *imati* može biti konkretan predmet, dok se *počinjati* može odnositi samo na neku akciju, stanje itd. И. Д. Апресян. *Об экспериментальном толковом словаре русского языка*, Вопросы языкознания 5, 1968, str. 35—49, na str. 39.

³⁶ V. Bernard Comrie, *Aspect*, Cambridge University Press 1976, str. 117.

nepoželjnom', s tim da obično postoji *obaveza* vršenja izbjegavane radnje: *Izbjegao je da služi vojsku||da plati račun||da govori na sastanku*; prema primjerima iz Rečnika SANU: *Turska je izbjegla da prizna ma kakvo pravo Srbima*; *Izbjegao je da odgovara pred sudom*. Ta se suprotnost zapaža po njihovim implikacijama u odnosu na izvršenost radnje:

- uspjeti* Uspeo je da se probije ⊃ probio se
 Nije uspeo da se probije ⊃ nije se probio
 Uspeo sam da . . . nakalemim . . . voće ⊃ nakalemio sam
 Nisam uspeo da . . . nakalemim . . . voće ⊃ nisam nakalemio
- izbjeći* Turska je izbjegla da prizna ma kakvo pravo Srbima ⊃
 Turska nije priznala nikakvo pravo Srbima
 Turska nije izbjegla da prizna neko pravo Srbima ⊃
 Turska je priznala neko pravo Srbima

U odnosu na vršenje radnje poslije vremenske osi koja bi se mogla uspostaviti — u oba slučaja radnja se ne vrši, s tim da kad je u pitanju glagol *izbjeći* uopće nije došlo do vršenja radnje iskazane dopunskim glagolom, ili se pak ona vršila u smanjenom, pa tako i poželjnijem vidu: *Izbjegao je da ostane do kraja||da plati čitav račun* i sl.

U odnosu na presupoziciono značenje rečenica sa glagolom *uspjeti* zapažamo da se radnja vršila prije vremenske osi, prije ostvarenja nekog cilja u pozitivnoj, neostvarenja u negativnoj verziji:

Uspeo je da se probije }
 Nije uspeo da se probije } ⊃ Probijao se, svijesno je nastojao da se probije

Presupoziciono značenje rečenica sa glagolom *izbjeći*:

Turska je izbjegla da prizna ma kakvo pravo Srbima }
 Turska nije izbjegla da prizna neka prava Srbima } ⊃

Turska se je određenim političkim postupcima trudila, nastojala da ne dođe do priznavanja nikakvih prava Srbima

Ivan je izbjegao da služi vojsku }
 Ivan nije izbjegao da služi vojsku } ⊃

Ivan je uložio određeni napor da ne bi služio vojsku; to je radio neko drugi za Ivana ili je pak postojao samo određeni sticaj okolnosti.

Vidimo da je u presupozicionom značenju glagola *izbjeći* izrazito prisutan negativan stav koji govornik pripisuje subjektu u odnosu na ostvarenje radnje dopunskog glagola.

Sa glagolom *uspjeti* zapaža se perfektivni vid dopunskog glagola u implikaciji: *probio se*, prema imperfektivnom u presupoziciji: *probijao se*.

U slučaju modifikacije nekim adverbijalom negacija pomaže da se zapazi kako težište informacije prelazi na taj adverbijal:

Uspio je da odsvira komad bez greške ⊃
(Od)svirao je komad bez greške.

Nije uspio da odsvira komad bez greške ⊃
Nije (od)svirao komad bez greške.

Međutim, tu se implicira i *Svirao je iako ne bez greške*.

Za pozitivnu i negativnu verziju i ovdje dobivamo istu presupoziciju:

Uspio je da odsvira komad bez greške } ⊃
Nije uspio da odsvira komad bez greške }

Trudio se, nastojao je da odsvira komad bez greške.

Ranije smo vidjeli da imperfektivni glagol *uspijevati* znači iterativnost, što prema situaciji može dati i značenje uobičajenosti: *Na predavanjima je uspijevao da nađe mjesto u njenoj blizini*.

Već je spomenuto da imperfektivni glagol *izbjegavati* nema značenje i potpunog uklanjanja od nečeg, nevršenja nečeg, up.: *Izbjegava nazvati muža . . . krštenim imenom* (V. Bogišić), gdje prošlo vrijeme umjesto prezenta sa značenjem uobičajenosti ne bi dovelo do promjene u značenju, tj. implikacija je u svakom slučaju *žena obično ne naziva||nije nazivala muža krštenim imenom*. U slučaju rečenice *Za sve regrute koji se prikrivaju i izbegavaju vojnu obavezu odgovorne su starešine . . . porodica* (Zakon o ustrojstvu vojske 1930) imamo implikaciju *Regruti . . . koji ne ispunjavaju vojnu obavezu||ne služe vojsku*: slično bi bilo i sa prošlim vremenom: *regruti . . . su izbegavali vojsku ⊃ nisu služili vojsku*, ali ostaje otvorena mogućnost da neće i *izbjeći služenju vojske*. Drukčije stoji stvar sa ovim glagolom u negiranoj verziji. Prema primjerima iz Rečnika SANU:

- Rimljani nisu izbjegavali da se odlučno bore s Hanibalom ⊃
Rimljani su se odlučno borili s Hanibalom
- Nije izbjegavao da upotrebljava pleonazme ⊃
Upotrebljavao je pleonazme,

tj. negiran glagol *izbjegavati* implicira vršenje radnje obilježene dopunskim glagolom.

Odbiti i *odbijati*, a uz njih se može navesti i *oklijevati*, također su negativno-implikativni glagoli u smislu da normalno uzevši *Odbio je||Odbijao je da potpiše ⊃ Nije potpisao*, s tim da implikacija nema neko definitivno značenje i može se u krajnjoj liniji poništiti; iz poznatih razloga — imperfektivni glagoli nekad nemaju kao inherentno značenje postignutosti određenog rezultata ili završenosti — poništavanje je lakše ili prirodnije u slučaju *odbijati* i *oklijevati* (posljednjem karakteristično nedostaje perfektivni parnjak): *Dugo je odbijao da dođe, a onda su ga ipak dovukli*. Up.:

- Sluga odbije da ga budi (St. Kranjčević)
- Odbili [su] da daju i pola dinara (V. Petrović)

- To je činilo te su se roditelji đaćki odbijali da dadu decu u te razrede (Demokratija 1910)
- Vojnici stadoše se zahvaljivati i odbijati da uđu (Z. Popović)
- Ako je neudesno vreme onda gospodin lekar još više okleva poči bolesniku (V. Pelagić)
- Oklijevao je sa ženidbom

Normalne implikacije sa glagolom *odbiti* bez neke izrazite promjene u situaciji imaju značenje neizvršenosti dopunske radnje: *Sluga ga nije probudio: Nisu dali ni pola dinara*. U primjerima s glagolom *odbijati* gdje je implicitan i trajniji pritisak na subjekt predikacije u pitanju otvorenija je i mogućnost da se ostvari neželjena ili nepoželjna radnja: Roditelji su zakonski mogli biti prisiljeni da djecu dadu u nepoželjne razrede, vojnici su na ustrajnije navlaživanje možda ipak ušli u sobu.

Glagol *oklijevati* može se parafrazirati sa izrazom *biti neodlučan*, što znači da uvijek predstoji neka odluka, da se ističe mogućnost izvršenja ili neizvršenja neke akcije ili akta: *Bio je neodlučan da li da dođe ili da ostane* i po toj osobini bi se prirodno mogao svrstati u neimplikativne glagole. Međutim, negativne verzije s tim glagolom imaju značenje da je — unatoč teškoćama, nekom otporu ili slično, koji subjekt treba da svlada, ipak došlo do akcije izražene dopunskom predikacijom, tj. upravo se naglašava spremnost subjekta za vršenje radnje: *Naši drugovi na istoku . . . nijednog trenutka nisu oklevali da apeluju na mir* (Arhiv komunističke partije Jugoslavije 4) ⊃ *naši su drugovi neposredno apelovali na mir*. Ili prema gornjim primjerima u verziji sa prošlim vremenom: *Nije oklijevao sa ženidbom* ⊃ *(o)ženio se; Ljekar nije oklijevao poči bolesniku po svakom vremenu* ⊃ *Ljekar je išao bolesniku po svakom vremenu*.

Glagoli *pristati*||*pristajati* predstavljaju naizgled pozitivne varijante glagola *odbiti*||*odbijati*. Međutim, ne samo što *Pristao je da dođe* ne implicira i *došao je*, već ti glagoli imaju i već spomenutu osobinu karakterističnu za neimplikativne glagole, a to je da dozvoljavaju prazninu u odnosu na budućnost: *Jučer je pristao da kroz dva dana donese traženu svotu* prema ?*Jučer je odbio da kroz dva dana donese traženu svotu*. Ukoliko nekim govornicima posljednja rečenica izgleda prihvatljiva, to je u prvom redu zato što smo u običnim govornim situacijama navikli na razne elipse i nedorečenosti, up.: *Jučer je odbio predlog da kroz dva dana . . .* Primjeri sa glagolima *odbiti*||*odbijati* bilo označavaju, bilo impliciraju jednovremenost. Praznina u odnosu na budućnost može izgleda biti implicitna: *Jučer je odbio*||*odbijao da otputuje* može se vremenski odnositi na *kroz dva dana* prećutno prisutno u govornoj situaciji. Postoji svakako zavisnost od značenja dopunske predikacije ?*Odbio je da sutra potpiše* (zato *Odbio je predlog da sutra . . .*) uz svakako prirodno *Odbio je da ga sutra probudi*.

Ranije se vidjelo da glagoli *uspjeti*||*uspijevati* sadrže u svojoj semantici elemente glagola *nastojati* koji nema svog perfektivnog parnjaka. Njemu su bliski glagoli *pokušati*||*pokušavati*, a sva tri glagola svrstana su sa neimplikativnim glagolima. Međutim, njihova upotreba nameće restrikciju za jedno-

vremenost dopunske radnje, a njihovo presupoziciono značenje sadrži element potrebe svijesnog ulaganja napora pri vršenju radnje, pri prelazu u neko stanje ili održavanju nekog stanja. Up.:

- General . . . je nastojao da trupe obezbedi od napada (Đ. Jakšić) ⊃ General je obezbeđivao trupe od napada
- Gospodarice nastoje da je utješe (I. Čipiko) ⊃ Gospodarice je tješe
- Nastojaše da je [kosu] odstrani, ali joj je vjetar opet namicaše (R. Nikolić) ⊃ Odstranjivala je kosu

U primjerima se zapaža perfektivni vid dopunskog glagola koji se u implikacijama preobraća u imperfektivni, što pokazuje i smisao upotrebe ovog glagola — naglasak je na namjeri da se nešto postigne, na svijesnom vršenju radnje, dok je rezultat neizvjestan. U daljnjim primjerima:

- Nastojao se zagrijati lepetanjem krila (S. Krešić) ⊃ Lepetao je krilima (da bi se zagrijao)
- Ugledam prste kako prelaze preko šljunka nastojeći dohvatiti cigaretu (V. Majer) ⊃ prsti su prelazili preko šljunka (da bi dohvatili . . .)
- G. Melkus nastoji iz petnih žila, da svoje slike proda (Savremenik 1911) ⊃ prodaje svoje slike, vrši razne postupke nužne pri prodaji . . .
- Međunarodna reakcija nastoji da se rat što više produži (V. Dedijer) ⊃ vrši razne postupke da bi se rat produžio

U nekim implikacijama pojavljuje se izraz *vršiti razne postupke . . .*, a rezultat ostaje neizvjestan (to je implicirano i u prvim primjerima — *obezbeđivati trupe, tješiti nekoga* također znači vršiti razne postupke). Up. dalje:

- Narednik je svakako nastojao da nas dovede u vezu s njime (R. Čolaković)
- Po koja od žena . . . pokušavala bi da uhvati napev i da se seti na kom je kraju pesma (B. Čiplić)
- Dva puta su pokušavali podignuti ustanak (Š. Đuranović).

Konkretno značenje izraza *uhvatiti napev* omogućava da se implikacija o vršenju radnje izrazi imperfektivnim vidom glagola (*hvatala bi napev*), dok je u ostala dva primjera (i sa *nastojati* i sa *pokušavati*) ponovo implicitno vršenje niza složenih postupaka.

Iz navedenih primjera može se zaključiti da glagol *nastojati* spada u implikativne glagole, ukoliko se implikacija odnosi na vršenje radnje dopunskog predikata, a da je neimplikativan u odnosu na rezultat, uvijek neizvjestan, nekad čak suprotan od željenog, up.: *Što je više nastojao da ne bude smešan, bio je sve spleteniji i smešniji* (V. Petrović).

U slučaju glagola *pokušati/pokušavati* zapaža se veća mogućnost negativnog ishoda ili rezultata vršenja radnje, što naravno opet ovisi od prirode dopunske predikacije: *Pokušao je||pokušavao je da dođe* daje naslutiti da nije

došao; *Pokušao je* || *pokušavao je da produži svoj boravak na moru* mogao bi imati i pozitivan ishod, dok *Pokušao je* || *pokušavao je da odsvira komad bez greške* vjerovatno implicira *Svirao je uz poneku grešku*.

Sada treba pokazati što znače rečenice sa ovim glagolima u negiranoj verziji, npr.: *General nije nastojao da obezbedi trupe*; *Gazdarice ne nastoje da je utješe*; *Žene nisu pokušavale da uhvate napev*. Implikacije su: *General nije obezbeđivao trupe*; *Gazdarica je nisu tješile*; *Žene nisu hvatale napev*, tj. negiranje upravnog glagola proširuje se na dopunski.

Presupozicije nisu spomenute već u odnosu na glagole *odbiti*, *odbijati* i *oklijevati*, dok se isticala pozitivna implikacija negativne verzije ovih negativno-implikativnih glagola. Podsjetimo se da su presupozicije imale isto značenje za pozitivnu i negativnu verziju rečenica sa faznim glagolima i da su u odnosu na vremensku os datog iskaza značile bilo vršenje bilo nevršenje radnje dopunske predikacije:

Počeo je da pjeva kad je ušla
Nije počeo da pjeva kad je ušla } ⊃ Nije pjevao prije nego je ušla

Prestao je da pjeva kad je ušla
Nije prestao da pjeva kad je ušla } ⊃ Pjevao je prije nego je ona ušla.

U odnosu na glagole *nastojati*, *pokušati*, *pokušavati* moglo bi se reći da njihovo presupoziciono značenje, tj. značenje zajedničko pozitivnoj i negativnoj verziji rečenica sa tim upravnim glagolima sada predstavlja očekivanje od strane govornika da postoji mogućnost vršenja radnje iskazane dopunskim predikatom, a da je za njeno vršenje potrebno svjesno ulaganje napora od strane vršioca: *Pokušao je* || *Pokušavao je* || *Nastojao je da čita novine kad je ona ušla*, odnosno *Nije pokušao* || *Nije pokušavao* || *Nije nastojao da čita novine kad je ona ušla*.

U slučaju glagola *odbiti* koji znači neizvršavanje radnje obilježene dopunskim glagolom nema ni vršenja te radnje po-matrano u odnosu na vremensku os datog iskaza unatrag. U tom pravcu sada je prisutno *očekivanje* izvana da subjekt izvrši neku radnju:

Odbio je da potpiše ugovor
Nije odbio da potpiše ugovor } ⊃ Očekivalo se, postojala je potreba da potpiše ugovor.

Uz svijest da očekivanje može da se ne ispuni može biti prisutno i značenje pritiska izvana. Tako *odbijati* može isticati trajanje očekivanja da subjekt nešto izvrši ili imati značenje iterativnosti, tj. ponavljano očekivanja uz svijest da subjekt može pružiti otpor:

Odbijao je da ide na koncerte
Nije odbijao da ide na koncerte } ⊃ Očekivalo se da ide kao i da može pružiti otpor tome.

Slična je situacija sa glagolom *oklijevati* :

Oklijevao je da dođe
Nije oklijevao da dođe } ⊃ Postojala je potreba, očekivalo se da dođe.

Implikativni glagoli koji će se sada ukratko razmatrati: *usuditi se*, *drznuti se s* jedne strane, i *udostojiti se*, *blagoizvoljeti* i *izvoljeti* s druge pokazuju da govornik ima određeni stav prema akciji iskazanoj dopunskom predikacijom, i to stav s obzirom na onoga koji vrši tu akciju. Taj se stav ne mijenja pod negacijom :

Usudio se da mu kaže što misli

Nije se usudio da mu kaže što misli

u oba slučaja govornik smatra da vršenje radnje iskazane dopunskom predikacijom pretpostavlja odvažnost, odnosno možda drskost od strane vršioca.

Pošto ovaj skup glagola predstavlja kvalifikaciju radnje dopunske predikacije postoji i istovremenost vršenja obje predikacije i jasna implikacija vršenja ili izvršenosti. Tako na pitanje: *Da li je došao?* odgovor može glasiti: *Da, udostojio se||izvolio je||usudio se (da dođe)*, već prema tome kakav stav, pobudu i sl. govornik pridaje vršiocu radnje.

Za glagole *blagoizvoljeti*, *blagoizvolijevati*, *izvoljeti*, *izvolijevati*, *udostojiti se* i *udostojavati se*, bez prisustva ironije, govornik pretpostavlja da sa strane vršioca postoji dobrohotnost ili ljubaznost i sl. To se može ilustrirati odgovarajućim transformirama, uz napomenu da je u odnosu osoba koje su na vlasti danas ta upotreba zastarjela. Up.:

- Blagoizvolelo je Njegovo Veličanstvo primiti narodnu skupštinu (Šumadija 1888) ⊃ Veličanstvo je primilo . . . ; → Veličanstvo je bilo milostivo||ljubazno da primi . . . ||Veličanstvo je milostivo ljubazno primilo . . .
- Po nalogu cara Nikole . . . blagoizvolio [je] da ga oslobodi od očeve kuratele (J. Benešić) ⊃ Po nalogu . . . oslobodio ga je itd.
- Ona gleda na ovaj portre iz jedne, kako je sama blagoizvoljela izjaviti . . . distanse (M. Krleža) ⊃ . . . sama je izjavila
- Zape i u . . . djelovanje zagrebačkih književnikah, koje blagoizvoljuje imenovati porugljivo „Sutlo-Dravo-Sancima” (Kolo 1847) ⊃ . . . koje je imenovao
- Pregledali smo rukopis . . . što nam ga je Savet . . . izvoleo poslati na ocenu (Prosvetni glasnik 1892) ⊃ što nam ga je Savet poslao na ocenu
- G. Milčinović me izvoleo citirati (A. Šimić) ⊃ Milčinović me citirao
- Vi izvoljevate biti u bordelu (Lj. Jonke) ⊃ Vi ste u bordelu

Prije navođenja primjera još nekoliko glagola kojima govornik pridaje određeni stav vršiocu radnje može se napomenuti da u svim ovim slučajevima nema vršenja radnje prije vremenske osi, a nema ni ograničenja u odnosu na vid dopunskog glagola.

Up.:

- Vlada se ne usudi da obustavi predavanja (Đ. Čokorilo) ⊃ Vlada nije obustavila predavanja; → Vlada nije imala smjelosti itd. da obustavi . . .
- Imperator hoće sam da kazni one, koji su se usudili, da gaze njegove ugovore (L. Komarčić) ⊃ . . . koji su gazili ugovore; → . . . koji su bili drski da gaze ugovore
- Gospodin Sofije nije se usudio pogledati (A. Kovačić) ⊃ Gospodin nije Sofije pogledao; → . . . nije bio dovoljno hrabar da je pogleda
- Sava, pijan, usudi se da ga prekine (B. Čiplić) ⊃ prekine ga itd.
- Kad je video da nema nikog usudio se da uđe (Rječnik Matica) ⊃ . . . ušao je
- Premda nema govora o Andriji, usuđujemo se . . . tvrditi, da je . . . kapelu on sagradio (I. Kukuljević) ⊃ . . . tvrdimo da je on sagradio kapelu
- Stidljiviji su . . . zastajkiivali . . . ne usuđujući se da uđu (V. Petrović) ⊃ nisu ulazili
- Poljski plemići usuđivali su se da u samoj Varšavi hvataju kmetove (A. Pribičević) ⊃ u samoj Varšavi hvatali su kmetove
- Ja sam želio znati, ko je drznuo njih vjenčati (P. P. Njogoš) ⊃ ko je njih vjenčao
- On [se] drznuo da na svoj jezik prevodi . . . čak i . . . „vešči cerkovne” (J. Škerlić) ⊃ on je na svoj jezik prevodio . . .

Poznato je da glagoli *sjetiti se* i *zaboraviti* po svom značenju mogu pripadati bilo perceptivno-kognitivnim (tj. glagolima percepcije i znanja): *Sjetio se*||*Zaboravio je da je Hajduk izgubio*, bilo modalnim glagolima: *Sjetila se*||*Zaboravila je da donese loptu*. Sa prvima dijele osobinu po kojoj uspostavljaju odnos faktivnosti sa sadržajem koji se iznosi dopunskom rečenicom³⁷: *Sjetio se činjenice*||*Zaboravio je činjenicu da je Hajduk izgubio*, (*Činjenica je da je Hajduk izgubio*), poput drugih impliciraju da se radnja dopunske predikacije izvršila kada je u pitanju implikativni *sjetiti se*: *Sjetila se da donese loptu*, odnosno da se radnja nije izvršila, ali se imalo u vidu da je trebalo da se izvrši, ako se radi o negativno-implikativnom glagolu *zaboraviti*: *Zaboravila je da donese loptu*. U slučaju njihove modalne upotrebe postoji presupoziciono značenje obaveze — subjekt, sada isključivo identičan za obje predikacije ima u datom vremenskom presjeku, u periodu koji prethodi određenoj vremenskoj osi svijest, znanje o obavezi da treba nešto da učini, s tim da to znanje u slučaju *zaboraviti* nestaje i da tako ne dolazi do vršenja, izvršavanja radnje. Ti su glagoli suprotnog značenja po tome što se negirana verzija jednog podudara s pozitivnim oblikom drugog: *Sjetio se*||*Nije zaboravio da dođe* ⊃ *došao je*, prema *Nije se sjetio*||*Zaboravio je da dođe* ⊃ *nije došao*.

³⁷ V. M. Ivić, 1977. *Teorijsko-metodološki problemi slovenske sintakse . . .* (up. napomenu 5), na str. 11—12.

Poznato je i da u izvjesnim slučajevima zbog formalnog nerazlikovanja dvovrsne upotrebe ovih glagola kada su u pitanju dopunski glagoli imperfektivnog vida može doći do dvoznačnosti³⁸: *Sjetio se da leži nepomično* može s jedne strane značiti da je ispunio ili ispunjavao *obavezu*, držao se, recimo, ljekarskog uputstva, s druge da je to bila *činjenica* uzrokovana bolešću, a na koju je na primjer nečim zabavljen bio zaboravio. Ista je situacija sa glagolom *zaboraviti*, a za oba se javlja jedan momenat, po svoj prilici vjerovatan samo na zapadnom govornom području, sa relativno širom upotrebom infinitiva: *Sjetio se||Zaboravio je nepomično ležati* ima samo značenje obaveze, ostvarene sa *sjetiti se*, neostvarene sa *zaboraviti*³⁹.

Primjeri iz Rečnika SANU odnose se na modalnu i na faktivnu upotrebu glagola *zaboraviti* i *zaboravljati*; odgovarajućom supstitucijom (negeriranog) glagola *sjetiti se* i *sjećati se* uglavnom se čuva značenje. Up.:

- Prođe tako ... pa ponekad zaboravi ... čak i Boga nazvati (J. Veselinović) ⊃ čak i Boga ne nazove; zaboravi obavezu da ...
- Oni će grepsti zidove ... da bi zaboravili da si ikad postojao (N. Aganov) ⊃ postojao si; činjenica je da si postojao
- Nije zaboravljao da uvijek, kada se u svom pokorničkom puzanju okrene k zidu, spusti glavu (P. Šegedin) ⊃ uvijek je ... spuštao glavu; obavezno je spuštao glavu
- Postavljao je za svoje osnovno: ne zaboravljati ni časak da je sitan namještenik (St. Kranjčević) ⊃ on je sitan namještenik; činjenica je da je sitan namještenik

Može se dati pregled semantičke strukture ova dva glagola:

glagol	presupoziciono značenje prije vremenske osi	implicirano značenje poslije vremenske osi
sjetiti se	+svijest o obavezi	+vršenje radnje
zaboraviti	+svijest o obavezi; nestanak te svijesti	—vršenje radnje

U okviru teoretskih postavki generativne semantike Rudolf De Rijk pokušao je analizirati značenje glagola *forget*, *zaboraviti*, *zaboravljati*?. On se pri tom pridržava teza po kojima se svaka semantička analiza daje u obliku struktura predstavljenih stablima, uobičajenim za prikazivanje dubinskih sintaksičkih struktura, koje se sastoje od predikata i njegovih argumenata, a semantička „pre slikavanja” (engleski *mapping*) koincidiraju sa sintaksičkim⁴⁰.

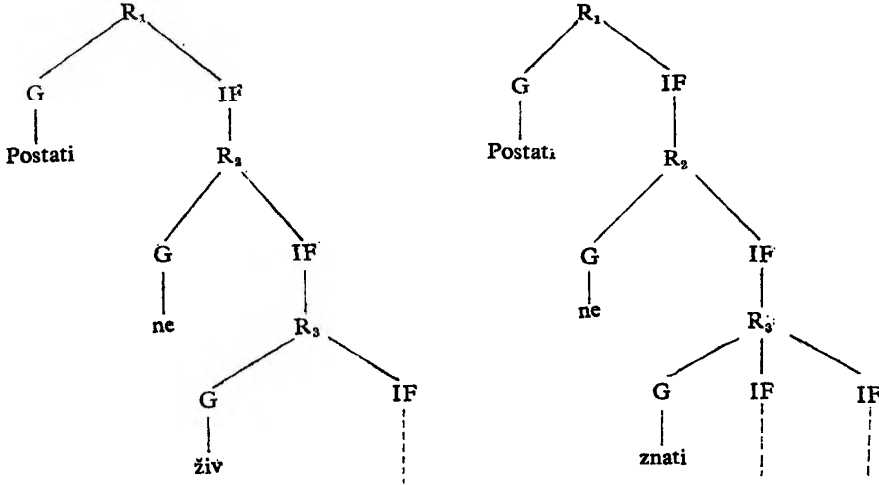
De Rijk u analizi iznosi semantičku srodnost glagola *znati* i *zaboraviti*, izdvaja značenja posljednjeg glagola koja neće uzimati u obzir (npr. *Zaboravio sam knjigu kod kuće*) i pokušava da iznađe koje su to „semantičke činjenice”

³⁸ M. Ivić, *op. cit.*, na str. 12.

³⁹ Uz ova dva glagola sa značenjem obaveze u modalnoj upotrebi može se spomenuti i glagol *naučiti* kada znači *steći neku naviku i svijest da se u određenim situacijama treba pridržavati te navike*: *Naučio je da govori ruski* ⊃ *zna da govori ruski*, tu glagol *naučiti* ima svoje uobičajeno značenje, dok *naučio je da šuti* ⊃ *zna da šuti* i *zna da treba da šuti*. V. Givón, *op. cit.*, na str. 43 i 48.

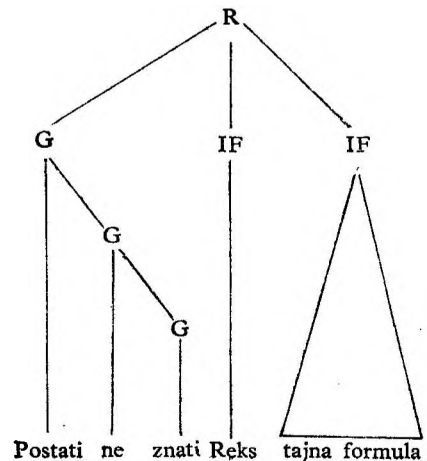
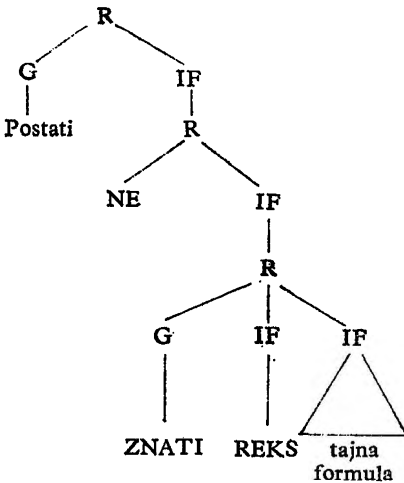
⁴⁰ Rudolf P. G. De Rijk, *A Note on Prelexical Predicate Raising*, *Semantic Syntax*, ed. by Pieter Seuren, Oxford University Press 1974, 43—74.

pomoću kojih bi sproveo analizu. Iznosi poznatu McCawleyevu semantičku reprezentaciju za glagol *die* 'umrijeti, umirati' i paralelno sa njom daje reprezentaciju za glagol *zaboraviti*

Dok predikat ŽIV uklopljen u POSTATI NE označava prelaz iz stanja živosti u prestanak tog stanja, u slučaju glagola *zaboraviti* označava se prelaz iz „stanja znanja” u „stanje neznanja”. De Rijk podrobno prikazuje primjenu pravila podizanja predikata na semantičkoj reprezentaciji rečenice *Reks je zaboravio tajnu formulu*, da bi od prvobitnog:

podizanjem predikata i kresanjem suvišnih grana stabla (preskočeno je jedno „podizanje”) došao do reprezentacije

Pošto „rječnik” sadrži pravilo za leksičko uvrštavanje koje glasi [Postati [Ne [Znati]]] → [Zaboraviti], ona se primjenjuju na posljednju strukturu i tako se dobiva „Zaboraviti Reks tajna formula”. Tu sad treba pored pravila za uvrštavanje leksičkih jedinica za dvije imeničke fraze primijeniti i potrebne postleksičke transformacije kojima se određuje glagolsko vrijeme i aspekt, pošto se oni nisu uzimali u obzir ranije u derivaciji.

Međutim, postoji i druga mogućnost, drukčijim redosljedom primjene pravila za podizanje predikata — De Rijk podsjeća da je to pravilo fakultativno — dolazi se za glagol *zaboraviti* do značenja *prestati znati*, pa se dobiva rečenica *Reks je prestao da zna tajnu formulu*, kojoj odgovara običnija rečenica *Reks više ne zna tajnu formulu*. Daljnjom analizom raznih rečenica sa glagolom *zaboraviti* i supstitucijom izraza *više ne znati* (upravo za engleski *cease to know* ‚prestati znati’) zapaža se da glagol *zaboraviti* ima jednu specifičnost koju *više ne znati*||*prestati znati* nema, a koja se može utvrditi evociranjem slijedeće situacije. Kada je u Turskoj prihvaćena latinica mnogi su Turci mogli kazati *Više ne znam da pišem na svom vlastitom jeziku*, iako nisu mogli reći *Zaboravio sam da pišem na svom vlastitom jeziku*. Analiza pokazuje da mogućnost supstitucije izraza *više ne znati* ili *prestati znati* za glagol *zaboraviti* ne dolazi u obzir u slučajevima kada nema *konstantnosti referencije* na prošlo stanje objekta, pošto upotreba glagola *zaboraviti* zahtijeva da se ranije znanje i kasniji nedostatak tog znanja odnose na isti vremenski odsječak u odnosu na objekt u pitanju — odatle nemogućnost supstitucije glagola *zaboraviti* u gornjem primjeru. Problem se tiče semantičke reprezentacije, iako se ne može poreći njena vrijednost, ona ipak sasvim ne zadovoljava.

Zanimljivo je postaviti pitanje koliko bi se ova analiza mogla odnositi na naše rečenice, npr.: *Ivan je zaboravio (činjenicu) da je Hajduk izgubio* i *Ivan je zaboravio (obavezu) da dođe*. Primjer naveden prema engleskoj rečenici *Više ne znam da pišem*||*kako da pišem svojim jezikom* uključuje značenje načina vršenja radnje kojeg nema u našim rečenicama. Ako se taj izraz uvrsti u naše rečenice dobivamo *Ivan više ne zna*||*Ivan je prestao da zna za činjenicu da je Hajduk izgubio* i *Ivan više ne zna*||*Ivan je prestao da zna za obavezu da treba da dođe*. Može se ostaviti otvorenim pitanje koliko ta supstitucija odgovara analizi značenja glagola *zaboraviti* u ova dva vida njegove upotrebe predloživši ujedno i drukčije razlaganje značenja ovog glagola na elementarne semantičke komponente: *prestati biti svijestan činjenice* da za faktivnu upotrebu, a *prestati biti svijestan obaveze* da (treba) za modalnu upotrebu. Preostaje da se ispita koliko su *prestati* i *biti svijestan* elementarne predikatske jedinice⁴¹.

Mala skupina neimplikativnih glagola koja obuhvata *odlučiti se*|*odlučivati se*, *riješiti se*|*rješavati se*, *naumiti* i *namjeravati*, kao što je spomenuto, pokazuje jednu zajedničku osobinu, tj. ti glagoli u svojoj okrenutosti prema

⁴¹ V. Апресян, *op. cit.*, na str. 39 (up. napomenu 35).

budućnosti dozvoljavaju i „prazninu u odnosu na budućnost”: *Jučer se odlučio da danas putuje* prema **Jučer se usudio da danas putuje*. Osim toga stvaranje neke odluke ili namjere koje je ovdje u pitanju i sprovođenje onoga u čemu se sastoji ta odluka ili namjera nužno ne mogu biti u odnosu simultanosti: *Upravo sam se odlučila i idem* — neizbježan je slijed u vremenu ma kako minimalan. Taj vremenski slijed zajedno sa okrenutošću prema budućnosti, kao i činjenica da je u pitanju samo misaoni akt ili proces subjekta u odnosu na samog sebe, objašnjavaju njihovu neimplikativnost u pogledu vršenja glagolske radnje dopunske predikacije. Implikacije koje se u ovom slučaju izvode mogu se odnositi samo na unutarnje stanje postignuto određenim misaonim procesom — postojanje spremnosti za (iz)vršenje nečeg.

U vezi s ovim može se postaviti pitanje o tome što se podrazumijeva pod izvršenosti radnje: *Odlučila se da kaže što misli* — očevidno se prema vanjezičkim činjenicama zna da sprovođenje odluke u život može biti spriječeno (za razliku od slučaja *Usudila se da kaže što misli*). Ako pogledamo primjer *Gospa protinica se reši da ode i malo propita gospa Nolu* (I. Sekulić), vidimo da je iz situacije lako zaključiti da tu neće ništa spriječiti izvršenost dopunske radnje koja bi se doduše direktno iskazala konstrukcijom *Protinica se reši i ode da malo propita . . .* Izvršenost dopunske radnje teško je dovesti u pitanje i u primjeru *Domalo diže se i odluči ostati u polju* (I. Čipiko), iako se ne može reći da je direktna implikacija te rečenice *ostao je u polju*. U stvari, ovdje to i nije cilj obavještenja — težište uopće nije na izvršenosti, već jedino na spremnosti subjekta da izvrši određenu radnju. Na taj način za primjer *Rešila se, kad opet dođe na plot, da mu odgovori da je ona zasad tatina i mamina* (S. Sremac) možemo reći da za svoje presupoziciono značenje ima premišljanje, opredjeljivanje za akciju, a da mu je implikacija, makar je cijela situacija u prošlosti, u vidu buduće radnje: *odgovorit će mu da je ona zasad . . .*

Uspostavljanje presupozicionog značenja u odnosu na period koji prethodi datoj vremenskoj osi pokazuje da se sad radi o postojanju neke potrebe za unutarnjom reakcijom na neki problem bez obzira da li je on više ili manje nametnut izvana, da se radi o potrebi opredjeljenja, zauzimanja stava.

Pri iznošenju primjera sa ovim glagolima treba napomenuti da u slučaju *naumiti* i *namjeravati* jasno postoji isključiva mogućnost identičnosti oba subjekta. U njihovom slučaju nema izbora: **Namjeravao je||naumio je da dođeš*. Za glagole *riješiti* i *odlučiti* situacija je drukčija, bez *se* normalno je *Riješio je||odlučio je da dođe njegova sestra*. U slučaju modalne upotrebe koja ima kao preduslov identičnost vršioca upravne i dopunske predikacije, ta identičnost morfološki je obilježena morfemom *se*, ili se može obilježiti tom morfemom. Obilježenost tom morfemom isključuje neistovjetnost vršioca dopunske radnje: **Odlučio se da dođeš*.

Pri navođenju primjera neće se davati implikacije koje, kako je rečeno, vjerovatno mogu predstavljati futurski oblik dopunske predikacije: *On je bio naumio da svrši sa životom* (V. Milićević) $\supset$ *svršit će sa životom*. Treba napomenuti da se futurski oblik zamišlja kao odvojena rečenica, struktura koja predstavlja deducirano značenje, a ne neposrednu dopunu upravnog glagola.

Zanimljivo je da futurski oblik ne dolazi u obzir u odnosu na dopunski glagol i kod ove skupine koja dozvoljava prazninu u odnosu na budućnost: *Jučer je namjeravao da se danas odmara* prema **Jučer je namjeravao da će se danas odmarati*. Situacija izgleda drukčija u pogledu glagola *odlučiti*, i to u njegovoj kognitivno-perceptivnoj upotrebi: *Ivan je odlučio da će Mara putovati*, kao i modalnoj: *Ivan je odlučio da će putovati* (?); svakako izgleda prihvatljivije: *Ivan se odlučio da putuje*. U građi je nađen mali broj primjera za modalni glagol *odlučiti* — i to bez *se*. Činjenica je da istoznačni *riješiti se* u brojnim primjerima nema futurskog oblika dopunskog glagola.

Može se spomenuti i da futurski oblik, izgleda, nije moguć za glagole *namjeravati* i *naumiti*: *Odlučit ću se (što da radim) kad doznam ko je pobjednik* prema **Namjeravat ću|naumit ću . . . kad doznam ko je pobjednik*. Isti je slučaj i s imperativom: *Odluči se|odlučuj se|riješi se već jednom*, ali **Namjeravaj|naumi već jednom*.

Up.:

- Pošto više ne može raditi zanata . . . naumio [je] tražiti službu (L. Lazarević).
- Kraljević se naumio ženiti (S. Krešić).
- Naumim otići gospođici Jelki (M. Šapčanin).
- Oštrom svijesti odlučih da brojim (I. Goran Kovačić).
- Biljke su odlučile da budu dostojne slave (T. Ujević).
- Riješio sam se da pretpostavim, da sve stvari koje su ikad ušle u moju svijest . . . nisu istinite (Antologija filozofskih tekstova (1954).
- Marko se prepade od čudna načina putovanja . . . ali ipak se reši da se s tim čudovištem pusti u borbu (R. Domanović).
- Mladić je ustao i rekao . . . srećan što se rešio da mu to kaže: „Vi govorite istinu” (D. Maksimović).

Za glagol *namjeravati* nađen je u razgledanoj građi samo primjer *Neću osećati smrad od baruta! — Tako? . . . Nameravate i pucati* (R. Trifković).⁴²

Imperfektivni glagol *odlučivati se* ima značenje iterativnosti u primjeru *Hiljadu puta [čovek] se odlučuje na hrabrije držanje (da se hrabrije drži)* (V. Miličević). U primjeru *Zarada je velika i samo zbog nje neki stražari se i odlučuju na taj posao* (R. Čolaković) situacija se odnosi na prošlost — *odlučuju se da prihvate taj posao, prihvataju taj posao* — prezent samo obilježava angažovanost stava govornika prema sadržaju, a u pitanju je ponovo iterativnost, ima više stražara koji u razno doba prihvataju posao, ali se ujedno radi i o posmatranju radnje, procesa odlučivanja u njegovoj složenosti i trajanju.

⁴² Ovdje se može navesti i glagol *misliti* koji u modalnoj upotrebi ima značenje *namjeravati*, up.: *Posle toga roka mislimo da preduzmemo veliku akciju* (R. Domanović); *F. Livadić misli izdati . . . zbirku pesama* (Danica 1860).

Razmatranje vršenja, izvršenosti glagolske radnje dopunskih predikata modalnih glagola (tj. glagola koji se javljaju u funkciji upravnih predikata čija je zavisna, dopunska rečenica obilježena istim vršiocem) bilo je usmjereno na uočavanje nekih specifičnosti u pogledu srpskohrvatske situacije. Te se specifičnosti odnose na morfološku razvrstanost većine ovih glagola u vidске parove, što predstavlja pojavu koje nema, na primjer, u engleskom jeziku gdje su ovakvi slučajevi prikazani sa odgovarajućim semantičkim objašnjenjima. Uočene pojedinosti pokazuju na koji su način činjenice zapažene pri analizi drukčijih jezičkih tipova zastupljene u srpskohrvatskom, kao i to da zbog svojevrsne gramatičke situacije srpskohrvatskih glagola postoje i njima svojstveni problemi koji zahtijevaju daljnja ispitivanja.

Tatjana Batistić

S u m m a r y

Tatjana Batistić

SOME ASPECTS ABOUT THE COMPLETION, FULFILLMENT OF AN ACT OR ACTION EXPRESSED BY THE COMPLEMENT VERB MARKED BY THE SAME PERFORMER AS ITS GOVERNING VERB

This paper deals with the semantics of modality verbs, that is verbs requiring a sentential complement whose subject is identical to that of the modality verb itself. These verbs in Serbo-Croatian mostly come in morphologically distinct pairs of perfective and imperfective variants providing in that way an interesting basis for the analysis of aspect. They are subdivided into three groups: implicative verbs, e. g. *početi, počinjati* 'begin', which imply the truth, i. e. the fulfillment of the action expressed by their complement verb, negatively-implicative, e. g. *zaboraviti, zaboravljati* 'forget', which imply the falsity, i. e. the non-fulfillment of the action expressed by their complement verb, and nonimplicative, e. g. *odlučiti se, odlučivati se* 'decide', which do not imply either the truth or the falsity of their complement. These verbs are analysed with respect to the notion of time axis division between presuppositions which relate to the action at the time prior to axis, and implications, which relate to the time after the given axis. The sentence *Uspio je da skuha ručak do dva* 'He managed to cook dinner till two' in its presuppositional sense means 'Sometime before two he was cooking dinner', in its implicative sense 'Sometime after two he was not cooking dinner'. The sentence with the corresponding imperfective verb *uspijevati, Uspijevao je da skuha ručak do dva*, 'He would manage to cook dinner till two' has the sense of iteration and like the sentence with the corresponding perfective verb also implies the fulfillment of the action expressed by the complement verb.

The imperfective modality verbs can have the sense of duration as well as of iteration. The utterance with the negatively-implicative imperfective verb *odbijati*: *Ivan je odbijao da potpiše ugovor* can mean either 'Ivan would refuse' (often) 'Ivan refused to sign the contract' or 'Ivan refused (for a long time) at first to sign the contract', which would be ambiguous if it were isolated from its context.

The analysis shows that imperfective modality verbs in contrast to manipulative imperfective verbs mostly do not differ from their corresponding perfective variants with respect to the implication of the fulfillment of the action expressed by their complement verb: *Počeo je* | *Počimjao je da vježba u sedam* 'He began to practise at seven', implies in both cases 'He practised after seven', the difference consists in repeated action when the imperfective variant is concerned; whereas *Prisilio ga je da recitira pjesmu* 'He forced him to recite the poem' (perfective) implies 'He recited the poem', but *Prisiljavao ga je da recitira pjesmu* (imperfective) 'He tried to force' | 'He would try to force' | 'He would force him to recite the poem' has two possibilities depending on the context: (1) He did not recite the poem, (2) He recited the poem (repeatedly). In the latter case the sentence with *Prisiljavao ga je . . .* could be extended by addition of e. g. *kad god bi došli gosti* 'wherever the guests would come'.

The presuppositional sense of modality verbs is supposed to remain the same under negation. Besides fulfillment or non-fulfillment of the action expressed by the complement of modality verbs their presuppositional, backward-looking sense may also mean obligation (*Sjetio se da pozove Marka* 'He remembered to call Mark', i. e. *He remembered his obligation and called Mark*), necessity, or expectation from the part of the speaker that something should be done. In the latter case, e. g. *Ivan je odbio da potpiše* 'Ivan refused to sign' there is the meaning that Ivan did not do something though he was expected to do it, somebody wanted him to do it.